

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA WIELKOPOLSKIEGO

Poznań, dnia 7 kwietnia 2025 r.

Poz. 3147

UCHWAŁA NR XIII/79/2025 RADY POWIATU NOWOTOMYSKIEGO

z dnia 26 marca 2025 r.

w sprawie przyjęcia Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Na podstawie art. 4 ust. 1 pkt 7 i art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025 -2028”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Nowotomyskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Przewodnicząca Rady Powiatu Nowotomyskiego
(-) Renata Gruszka

ZAŁĄCZNIK

DO UCHWAŁY NR XIII/79/2025

RADY POWIATU NOWOTOMYSKIEGO

Z DNIA 26 MARCA 2025 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU NOWOTOMYSKIEGO NA LATA 2025-2028

powiat nowotomyski, 2025 r.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	13
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	13
4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	21
5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	21
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu	23
5.2.1. Charakterystyka ogólna powiatu nowotomyskiego.....	23
5.2.2. Krajobraz kulturowy.....	28
5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu powiatu wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Wielkopolskiego.....	58
5.2.4. Zabytki ruchome	76
5.2.5. Zabytki archeologiczne	80
5.2.6. Dziedzictwo niematerialne.....	87
5.2.7. Gminne ewidencje zabytków	90
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń	92
7. Założenia programowe.....	93
7.1. Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki	93
7.1.1. Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	94
8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami	97
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	98
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	99
10.1. Dotacje.....	99
11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków	102
Spis tabel	103
Spis rysunków	103

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

1. Wstęp

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami jako dokument o charakterze strategicznym stanowi podstawę dla określenia - w perspektywie czterech lat - zasadniczych kierunków działań i zadań mających na celu przyczynić się do zachowania lokalnego środowiska kulturowego, a także w miarę możliwości poprawy jego stanu. Jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych przedsięwzięć dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatowym, samorządami gminnymi, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta, prowadzona dotychczas oraz rozwijana w kolejnych latach, powinna przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści - zachowanie dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Główną ideą Programu jest wytyczenie dróg pozwalających osiągnąć odczuwalną i akceptowaną społecznie poprawę w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie powiatu nowotomyskiego. Niezwykle ważnym jest, aby działania czynione w tych kierunkach były wykonywane przy czynnym i świadomym współudziale społeczności lokalnej. Obowiązkiem samorządu powiatu nowotomyskiego jest z kolei podnoszenie świadomości społecznej w zakresie opieki nad zabytkami oraz efektywne usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki, jak również tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Proces sporządzania Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028 to prace związane z przygotowaniem materiałów wyjściowych, wyznaczeniem celów oraz formułowaniem projektów realizacyjnych.

2. Podstawa prawna opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami są przepisy wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Zapis w ustawie mówi jasno, że zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Program ma na celu, w szczególności:

- 1) uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego, dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program jest potem ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji programu zarząd województwa, powiatu i gminy (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Podstawę prawną sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowią poniższe ustawy:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa narodowego w Polsce (art. 5), stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (art. 6 ust. 1).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, określa politykę zarządzania zabytkami oraz wyznacza główne zadania państwa oraz obywateli. Ustawa określa obowiązki Starosty odnoszące się do kwestii dotyczącej zabytków na terenie powiatu.

Art. 4 - określa działania podejmowane wobec zabytków przez organy administracji publicznej, w tym również jednostki samorządu terytorialnego.

Art. 5 - zawiera zasady opieki nad zabytkiem przez właściciela zabytku, jakim może też być jednostka samorządu terytorialnego.

Art. 12 - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Art. 50 ust. 3 - w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.

Art. 71 ust. 1 i ust 2 - zakładają sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku przez osoby fizyczne lub jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 81 - określa możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

ten organ uchwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Zgodnie z zapisami art. 78 ustawy dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Art. 103 - określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nie posiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna. Społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. 2024 poz. 107)

W ustawie zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1, punkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Dodatkowe uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają m.in.:

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130)

Ustawa precyzuje, co powinno być uwzględniane podczas sporządzania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także ustaleniach lokalizacji inwestycji celu publicznego. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz.U. 2024 poz. 725)

Ustawa traktuje zabytki w sposób szczególny i podkreśla fakt, że obiekt budowlany należy projektować i budować, zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2024 poz. 54)

Ustawa wskazuje, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2024 poz. 1478)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wdaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2024 poz. 1145)

Ustawa mówi, że jednym z celów publicznych jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz precyzuje, jakie działania wymagają pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2024 poz. 87)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Ustawa określa, że sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury oraz, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2024 poz. 1491)

Ustawa informuje, że jednostki samorządu terytorialnego mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe/stowarzyszenia.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zawierają:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385)

Ustawa zawiera zapisy o przechowywaniu, zabezpieczaniu i udostępnianiu zabytków. Ustawa mówi, iż Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określa, w drodze rozporządzenia, zakres, formy i sposób ewidencjonowania zabytków w muzeach.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393)

Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy, które zawiera:

Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164).

Narodowy zasób archiwalny służy nauce, kulturze, gospodarce narodowej oraz potrzebom obywateli. Nadzór nad narodowym zasobem archiwalnym sprawuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego za pośrednictwem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych.

Inne akty wykonawcze i rozporządzenia:

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259), ustawa mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2020 poz. 1901),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212, poz. 2153),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. , poz. 56),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz. 256),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2021 poz. 81),

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2023 poz. 2425).

Dotacje

Zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków być: przejęty przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, w drodze decyzji, na własność Skarbu Państwa, z przeznaczeniem na cele kultury, oświaty lub turystyki, za odszkodowaniem odpowiadającym wartości rynkowej tego zabytku. Ustawodawca w art. 81 dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

W przypadku powiatu nowotomyskiego jest to Uchwała Nr XXX1/295/2021 Rady Powiatu Nowotomyskiego z dnia 27 października 2021 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (Dz. Urz. Woj. Wlkp. poz. 8566).

W ostatnich latach udzielono następujących dotacji.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Tabela 1. Dotacje udzielone w ostatnich latach na terenie powiatu nowotomyskiego na podstawie uchwały nr XXXI/295/2021 Rady Powiatu Nowotomyskiego z dnia 27 października 2021 r.

Lp.	Wnioskodawca	Obiekt	Cel dotacji	Rok	Kwota całego zadania	Kwota środków własnych	Kwota dotacji z budżetu Powiatu Nowotomyskiego
1	Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Marcina w Bukowcu, Bukowiec, ul. Kościelna 27, 64-300 Nowy Tomyśl	Drewniany kościół	Zabezpieczenie struktury zabytkowej elewacji drewnianej kościoła pw. Św. Marcina w Bukowcu	2022	101 107,34 zł	43 788,67 zł	57 318,67 zł
2	Krystyna i Adam Opala, Boruja Kościelna 15, 64-300 Nowy Tomyśl	Drewniana chałupa olęderska	Remont chałupy drewnianej olęderskiej - remont ściany szczytowej północno - zachodniej	2022	55 578,73 zł	42 681,33 zł	12 897,40 zł
3	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archaniola w Wytomyślu, Wytomyśl ul. Szkolna 2, 64-300 Nowy Tomyśl	Dzwonnica przy kościele	Budowlano - konserwatorski remont dzwonnicy przy kościele pw. św. Michała Archaniola w Wytomyślu - Etap 1	2023	101 200,00 zł	1 200,00 zł	100 000,00 zł

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

4	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Miedzichowie, ul. Poznańska 37, 64-361 Miedzichowo	Kościół parafialny w Miedzichowie	Remont kościół parafialnego polegający na malowaniu wnętrza kościół	2024	101 600,00 zł	1 600,00 zł	100 000,00 zł
---	--	--------------------------------------	---	------	---------------	-------------	---------------

Opracowanie własne.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028, jest spójny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023. (MP 2023, poz. 1470)

Cel główny			
KPOZ 2023-2026: Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce			
Cel szczegółowy 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości			
Kierunek działań	1.1. Podnoszenie wiedzy o grupach zasobu zabytkowego	1.2. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości	1.3. Realizacja międzynarodowych zobowiązań
Zadanie 1	1.1.1 Ochrona wielkoobszarowych zespołów architektury	1.2.1 Model i system	1.3.1 Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

	obronnej (DOZ)	wartościowania zabytków (DOZ)	ochronie zabytków (DOZ)
Zadanie 2	Weryfikacja i klasyfikacja zabytków techniki kolejowej (NIKZ)	1.2.2 Plany zarządzania dla pomników historii (DOZ)	1.3.2 Wdrożenie Konwencji z 2001 r. (DOZ)
Zadanie 3	1.1.3 Weryfikacja i klasyfikacja zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym (NIKZ)	1.2.3 Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych (NID)	1.3.3 Współpraca międzynarodowa z UNESCO- ICOMOS- ICCROM-UE (DOZ)
Zadanie 4	1.1.4 Weryfikacja i klasyfikacja zabytkowej architektury osad związanych z gospodarką leśną (NIKZ)	1.2.4 System bezpieczeństwa zabytków (DOZ)	1.3.4 Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce (NID)
Zadanie 5		1.2.5 Projektowanie konserwatorskie (DOZ)	
Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków			
Kierunek	2.1. Cyfryzacja procesów	2.2. Nowe technologie w	2.3. Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

działań	administracyjnych	ochronie zabytków	
Zadanie 1	2.1.1 Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków (DOZ)	2.2.1 Rozwój programu AZP+ (NID)	2.3.1.Premia zabytkowa (DOZ)
Zadanie 2	2.1.2 szkoleń Program specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (DOZ)	2.2.2 Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego (NID)	3.3.2 Alternatywny sposób finansowania opieki nad zabytkami crowdfunding (DOZ)
Zadanie 3		2.2.3 Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D (NID)	
Zadanie 4		2.2.4 Rozwój portalu Zabytek.pl (NID)	
Cel szczegółowy 3: Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)			
Kierunek działań	3.1.Wzmacnianie ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych	3.2. Edukacja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego	

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Zadanie 1	3.1.1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków (NID)	3.2.1 Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach (NIKZ)
Zadanie 2	3.1.2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami (NID)	3.2.2 Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowe (NID)
Zadanie 3	3.1.3. Twój dom – dialog z tradycją (NID)	3.2.3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny (NID)
Zadanie 4	3.1.4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD” (NID)	3.2.4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące ochrony dziedzictwa (NID)
Zadanie 5	3.1.5. Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich (NIKZ)	3.2.5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom (NID)
Zadanie 6	3.1.6. Wzmacnianie kompetencji	3.2.6 Edukacja o dziedzictwie z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami (NID)

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

	zawodów rzemieślniczych (NIKZ)	
Zadanie 7	3.1.7.Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych szkolenia dla samorządów (NIKZ)	3.2.7 Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków (NIKZ)

Źródło: Krajowy Program Ochrony Zabytków na lata 2023-2026.

4.2. Relacje powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028 wykazuje spójność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2021-2024, który został przyjęty uchwałą Nr XXXVII/714/21 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 20 grudnia 2021 r. (Dz. Urzędowy Woj. Wielkopolskiego z 2022r. poz. 58)

Podstawowym zadaniem Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dbałość o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń. W dokumencie przedstawione zostały zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne województwa wielkopolskiego. Po dokonaniu analizy zasobu określono cele programu oraz sposoby ich realizacji.

W przyjętym dokumencie określono 5 celów szczegółowych, którym przyporządkowano kierunki działań:

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Cel szczegółowy 1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.

- 1.1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków,
- 1.2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych,
- 1.3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- 1.4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych oraz dokumentów strategicznych i planistycznych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 2. Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.

- 2.1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe,
- 2.2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat,
- 2.3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.

Cel szczegółowy 3. Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.

- 3.1. Wsparcie zagospodarowania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne,
- 3.2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych,
- 3.3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla województwa.

Cel szczegółowy 4. Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

- 4.1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze,
- 4.2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 5. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- 5.1. Udostępnianie obiektów zabytkowych,
- 5.2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego Uchwałą Nr XVI/287/2020 z dnia 27 stycznia 2020 r. W tym dokumencie przyjęto następującą wizję rozwoju województwa: „Wielkopolska w 2030 roku to region przodujący w kraju, liczący się w Europie i szanujący jej uniwersalne wartości, świadomy swojego dziedzictwa przyrodniczego i cywilizacyjnego, spójny, zrównoważony i dostępny terytorialnie, otwarty na nowe idee i ludzi, silny nowoczesną gospodarką, aspiracjami i wiedzą swoich mieszkańców, zapewniający im bardzo dobre warunki życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze województwa”. Misja z kolei brzmi: „Samorząd Województwa umacnia krajową i europejską pozycję Wielkopolski, rozwija jej potencjał społeczny i gospodarczy, podnosi poziom życia mieszkańców oraz dba o środowisko przyrodnicze i dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych i przyszłych pokoleń w myśl zasad zrównoważonego rozwoju”.

W ramach celu strategicznego 2 - Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu - określony został cel operacyjny 2.3. „Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu”, gdzie kluczowe kierunki interwencji to: kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym rozwój innowacji społecznych, wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury oraz rozwój przemysłu czasu wolnego. Nakreślono dwa pakiety działań:

1. Dziedzictwo kulturowe Wielkopolski:

Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców, odbudowy i utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze, wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury.

2. Wykorzystanie potencjału turystycznego Wielkopolski:

Wielkopolska jest regionem o zróżnicowanym potencjale turystycznym opartym przede wszystkim na jej warunkach naturalnych oraz historycznych. Urozmaicone walory regionu

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

pozwalają na rozwój na jego terenie turystyki kulturowej, w tym w oparciu o dziedzictwo kulturowe kolei wąskotorowej, turystyki przyrodniczej, wiejskiej, aktywnej i biznesowej.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ (Uchwała Nr V/70/19 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 marca 2019 r.)

Za podstawowy cel zagospodarowania przestrzeni województwa wielkopolskiego, uznano doprowadzenie do zrównoważonego rozwoju całego terytorium województwa, wpisując w jego treść rozważne zarządzanie obszarem województwa oraz ochronę środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Wskazano na zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego, a pośród nich:

1. Intensywne procesy suburbanizacji w otoczeniu dużych i średnich miast - wyludnianie się centrów, a w konsekwencji ich degradacja przestrzenna i społeczno - gospodarcza,
2. Zainwestowanie przestrzeni na terenach otwartych oraz obszarów atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo,
3. Konflikty przestrzenne wynikające z przebiegu szlaków transportowych - brak obwodnic drogowych,
4. Konflikty przestrzenne wynikające z potrzeb rozwoju naziemnych sieci infrastruktury technicznej,
5. Zagrożenia wynikające z lokowania w sąsiedztwie zabytków obiektów niedostosowanych do skali otoczenia, często stwarzających kolizję widokową,
6. Konflikty wynikające z prowadzonej działalności gospodarczej, rolniczej i wydobywczej oraz wynikające z przeprowadzanych inwestycji budowlanych wymagających prac ziemnych, zagrażające przede wszystkim zabytkom archeologicznym,
7. Globalizacja, migracja, zanik przekazu międzypokoleniowego czy nadmierny ruch turystyczny zagrażający zachowaniu dziedzictwa niematerialnego.

Podkreślono konieczność podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa.

W rozdziale poświęconym celom polityki przestrzennej określono osiem celów, w tym cel 4. odnoszący się do ochrony dziedzictwa kulturowego - „Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji”. Dla przyjętych celów polityki

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

przestrzennej określone zostały kierunki zagospodarowania przestrzennego oraz działania służące osiągnięciu docelowej struktury funkcjonalno - przestrzenne.

Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego (Uchwała Nr LI/1000/23 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 marca 2023 roku)

Dokument ten wyznacza kierunki polityki przestrzennej i powinien być podstawą do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu. Dokument zawiera wskazówki dla samorządów niższych szczebli, np. gmin, opracowujących miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Pozwoli to uporządkować rozwój miast oraz zagwarantować dodatkową ochronę najcenniejszym terenom, wyróżniającym się np. pod względem przyrodniczym, kulturowym czy widokowym. To obszary położone m.in. w parkach narodowych i krajobrazowych, rezerwach przyrody, obszarach chronionego krajobrazu i parkach kulturowych. Na terenie województwa wielkopolskiego, spośród zidentyfikowanych 2486 krajobrazów, wytypowano 120 krajobrazów priorytetowych, co stanowi 4,82% liczby wszystkich krajobrazów, natomiast ich powierzchnia to 4,7% powierzchni województwa wielkopolskiego. 73 spośród krajobrazów priorytetowych leży w obrębie obszarów prawnie chronionych. Ogółem w obrębie obszarów prawnie chronionych (parki kulturowe, parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu) leży 1191 krajobrazów. Dla tych krajobrazów (łącznie jest to 1238 krajobrazów) opracowano rekomendacje i wnioski, które dalej powinny zostać uwzględnione w innych dokumentach. Dla pozostałych krajobrazów (w liczbie 1248), które nie są wskazane jako krajobrazy priorytetowe, a także nie leżą w obrębie form ochrony prawnej, nie sporządza się rekomendacji i wniosków w zakresie ich ochrony i kształtowania. Na terenie Powiatu Nowotomyskiego wytypowano krajobrazy priorytetowe. Znajdują się one w gminach: Kuślin, Zbąszyń, Miedzichowo, Lwówek i Nowy Tomyśl.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu****Strategia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Powiatu Nowotomyskiego na lata 2018 - 2028**

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

W obszarze strategicznym 4: PRZESTRZEŃ wyznaczono kierunki działań spójne z niniejszym opracowaniem.

Cel szczegółowy 4.1: Wsparcie rozwoju infrastruktury turystycznej w celu rozwoju różnych form turystyki

Kierunki działania:

4.1.1 Wsparcie obiektów zabytkowych i ochrony dóbr kultury na terenie powiatu,

4.1.4 Wsparcie inwestycji związanych z budową lub modernizacją obiektów pełniących funkcje kulturalne, edukacyjne i sportowe, w tym terenu zalewu Bobrówka.

Cel szczegółowy 4.2: Poprawa dostępności do usług publicznych dla osób niepełnosprawnych

Kierunki działania:

4.2.1 Likwidacja barier architektonicznych dla osób niepełnosprawnych,

4.2.2 Dostosowanie obiektów użyteczności publicznej do celów rehabilitacji osób niepełnosprawnych.

Powiatowy Plan Ochrony Zabytków Na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych dla Powiatu Nowotomyskiego

Powiatowy Plan Ochrony Zabytków Na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych dla Powiatu Nowotomyskiego został opracowany w 2016 roku i uzgodniony z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w dniu 12.09.2016 r. oraz szefem Obrony Cywilnej Województwa Wielkopolskiego, Wojewodą Wielkopolskim. Plan został opracowany zgodnie z par. 4 rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Zgodnie z par. 5 ustęp 1 cytowanego rozporządzenia Plan podlega corocznej aktualizacji, a zgodnie z par. 5 ust. 2 pkt 2 rozporządzenia drugi egzemplarz Planu został przekazany Wielkopolskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

**5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa
i krajobrazu kulturowego powiatu****5.2.1. Charakterystyka ogólna powiatu nowotomyskiego**

Powiat nowotomyski położony jest w zachodniej części województwa wielkopolskiego, stanowiąc granicę z województwem lubuskim.

Powiat nowotomyski jest jednym z 31 powiatów tworzących województwo wielkopolskie i sąsiaduje z powiatami:

- województwa wielkopolskiego
 - od północy: Powiat Międzychodzki, Powiat Szamotulski,
 - od wschodu: Powiat Poznański,
 - od południa: Powiat Grodziski, Powiat Wolsztyński,
- województwa lubuskiego
 - od zachodu: Powiat Zielonogórski, Powiat Świebodziński, Powiat Międzyrzecki.

Powiat tworzy sześć gmin, w tym:

- miejsko-wiejskie: Lwówek, Nowy Tomyśl, Opalenica, Zbąszyń,
- wiejskie: Kuślin, Miedzichowo.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Rysunek 1. Podział powiatu nowotomyskiego na jednostki gminne.

Źródło: Strategia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Powiatu Nowotomyskiego na lata 2018 - 2028.

Powiat nowotomyski zajmuje 1014 km², co stanowi 3,40% powierzchni województwa wielkopolskiego.

Położenie komunikacyjne powiatu nowotomyskiego jest bardzo korzystne ze względu na obecność europejskich szlaków komunikacyjnych. Przez teren powiatu przebiega ważny drogowy węzeł komunikacyjny - autostrada A2 stanowiąca fragment drogi międzynarodowej E30.

Ponadto w niedalekiej odległości znajdują się lotniska: Międzynarodowy Port Lotniczy Poznań - Ławica, odległy 25 km od granic powiatu i 55 km od Nowego Tomysła oraz Port Lotniczy Zielona Góra - Babimost, odległy 15 km od granic powiatu i 40 km od Nowego Tomysła. Przez teren powiatu przebiega zmodernizowana linia kolejowa z Poznania do Berlina, będąca częścią międzynarodowej magistrali kolejowej Paryż - Berlin - Warszawa - Moskwa.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Rysunek 2. Sieć komunikacyjna na terenie powiatu nowotomyskiego.

Źródło: Strategia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Powiatu Nowotomyskiego na lata 2018 - 2028.

Prawne formy ochrony przyrody

Zgodnie z ustawą z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1478) spośród wymienionych form ochrony przyrody, na terenie powiatu występują:

- Obszary Natura 2000

Rytna Jezior Obrzańskich - PLH080002 Teren położony w regionie Bruzdy Zbąszyńskiej, stanowiącej szerokie obniżenie pomiędzy Pojezierzem Łagowskim, a Pojezierzem Poznańskim. Obszar charakteryzuje się skomplikowanym układem hydrograficznym: Obrza wcina się w południkowo zorientowaną rynną, przepływa przez szereg jezior, w tym największe Jez. Błędno (7,4 km²). Jeziora są płytkie, eutroficzne, otoczone rozległymi obszarami torfowisk oraz lasami łągowymi. Lesistość obszaru jest duża, wynosi ok. 45%, przeważają bory sosnowe. W ostoi utrzymują się też rozległe połacie łąk i pastwisk.

Dolina Mogilnicy - PLH300033 Ostoja położona w środkowej części Pojezierza Poznańskiego. Obejmuje dobrze zachowane kompleksy lasów liściastych w dolinie rzeki Mogilnicy. Lasy dorzecza Mogilnicy stanowią bardzo cenny obiekt przyrodniczy. Skupiają przede wszystkim łągi

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

dębowo-wiązowo-jesionowe, grądy środkowoeuropejskie oraz łągi jesionowo-olszowe o różnym stopniu zachowania.

Jezioro Zgierzynieckie - PLB300009 Obszar, należący do najmniejszych obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 w Polsce, obejmuje zarastające eutroficzne Jezioro Zgierzynieckie o niedostępnych brzegach oraz otaczający je bardzo szeroki pas szuwarów, a także przyległe mokradła i łąki, które powstały w wyniku osuszenia znacznie rozleglejszego niegdyś zbiornika wodnego. W obrębie obszaru znajduje się niewielki kompleks leśny o wielowarstwowym podszycie, ze starodrzewem reprezentującym cenny zespół łągu wiązowo-jesionowego.

Ostoja zgierzyniecka - PLH300007. Obszar obejmuje nieckę rozległego niegdyś jeziora. Po jego osuszeniu nastąpił proces eutrofizacji i zarastania zbiornika. Najniższa część niecki zajęta jest obecnie przez rozległe szuwały z kilkoma niedużymi i płytkimi oczkami wodnymi (Smolny Staw, Wielki Staw i Mały Staw) zajmującymi łącznie 7,8 ha. Największe z nich, Wielki Staw, ma powierzchnię około 5 ha, a głębokość ok. 1 m. Poza nimi znajdują się tutaj również mniejsze oczka wodne. Do jeziora przylega kompleks dojrzałych lasów łągowych i olsów rezerwat "Wielki Las". Podstawowym walorem obszaru jest kompleks siedlisk typowych dla zarastającego, eutroficznego jeziora położonego w ekstensywnie użytkowanym krajobrazie rolniczo-leśnym.

Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry - PLB080005. Obszar obejmuje szerokie, południkowe obniżenie położone pomiędzy Pojezierzem Łagowskim, a Pojezierzem Poznańskim. Rzeka Obra przepływając, przecina wiele jezior polodowcowych, z których największe to Jezioro Błędno. Jeziora są płytkie, eutroficzne, otoczone rozległymi torfowiskami niskimi i przejściowymi wśród lasów łągowych. Lesistość wynosi ok. 45% powierzchni obszaru, przeważają bory sosnowe. Obszar ważny dla fauny związanej z siedliskami wodno-błotnymi.

- Obszary chronionego krajobrazu

Pojezierze Sławskie, Pradolina Obry i Rynna Zbąszyńska Obszar utworzony został w celu ochrony zbiorników wodnych występujących na tym terenie. Obszar chroniony biegnie rynną zbąszyńską obejmując m.in. jeziora Błędno, Nowowiejskie, Grójeckie, Chobienickie, Wielkowiejskie, Kopanickie i Wąchobskie oraz jeziora: Wolsztyńskie, Berzyńskie, Wilcze, część Rudzienieckiego. Ochroną objęte są także rzeki i kanały odwadniające należące do systemu wodnego Obry.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

"I" *Międzyrzecz-Trzciel* Obszar znajduje się w gminie Miedzichowo obejmując przede wszystkim lasy, które zajmują aż 70% powierzchni oraz podmokłe łąki, które tworzą doskonałe środowisko dla bogatej fauny. Obszar chroni tutejsze lasy, ale także śródpolne torfowiska i bagna.

- Rezerваты przyrody

Rezerwat „Wielki Las”. Rezerwat leśny (pow. 78,63 ha, utworzony w 1959 r.), położony 5 km na wschód od Lwówka, na płn. od szosy Lwówek-Opalenica, na wys. ok. 96 m n.p.m. Znajduje się w płn. części dorzecza Mogilnicy. Ochronie podlega fragment ponad stuletniego łągu jesionowo-wiązowego, będącego rzadkością w Wielkopolsce.

Rezerwat „Urbanowo” Rezerwat leśny utworzony w roku 1960 na obszarze 7,73 ha. Położony jest w odległości 4 km na południowy - wschód od Opalenicy. Obejmuje zespół łąkowego lasu olszowego w wieku około 100 lat, rosnącego na płaskim okresowo podtapianym terenie terasy zalewowej doliny Mogilnicy.

Rezerwat na Jeziorze Zgierzynieckim im. Bolesława Papiego. Rezerwat faunistyczny (pow. 98,65 ha, utworzony w 1974 r.), położony 5 km na wschód od Lwówka, po południowej stronie drogi ze Zgierzynki do Brodów, na wys. ok. 93 m n.p.m. Znajduje się w północnej części dorzecza Mogilnicy i obejmuje płytkie, zarastające jezioro oraz łąki otaczające zabagnione brzegi.

- Parki krajobrazowe

Pszczewski Park Krajobrazowy. Pszczewski Park Krajobrazowy utworzono w 1986 r. obejmuje powierzchnię 122,2 km² na pograniczu województwa lubuskiego i wielkopolskiego. Park jest obszarem niezwykle atrakcyjnym przyrodniczo i krajobrazowo. Leży na Pojezierzu Poznańskim i obejmuje swym zasięgiem teren ukształtowany w okresie zlodowacenia bałtyckiego, co wpływa na występujący krajobraz: morenowy, sandrowy i dolinny. Charakterystycznym elementem tutejszej rzeźby terenu są liczne rynny jeziorne.

- Pomniki przyrody

Na terenie powiatu nowotomyskiego znajduje się 196 pomników przyrody.

- Użytki ekologiczne

Na terenie powiatu nowotomyskiego znajduje się 21 użytków ekologicznych.

- Zespoły przyrodniczo - krajobrazowe

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Glińskie Góry, forma znajdująca się na terenie gminy Nowy Tomyśl i Miedzichowo. Utworzony w celu ochrony ciągu wydmy parabolicznych, gdzie niemal cała powierzchnia pokryta jest lasami pełniącymi funkcje glebochronne.

Powiat nowotomyski ze względu na bogatą historię i kulturę oraz położenie geograficzne posiada duży potencjał do rozwoju turystyki. Zagospodarowanie turystyczne opiera się na licznych wyznaczonych szlakach turystycznych. W powiecie wyznaczono wiele szlaków turystycznych przez najciekawsze i najbardziej atrakcyjne miejsca.

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to świadectwo działalności mieszkańców danego regionu prowadzonej na przestrzeni wieków, dlatego najpełniej stanowi o jego tożsamości. Składa się z elementów przyrodniczych, ale przede wszystkim z wytworów i osiągnięć cywilizacyjnych człowieka. Są to zarówno pojedyncze obiekty i zespoły budowli, dzieła sztuki, elementy zagospodarowania przestrzeni, krajobrazy miejskie i wiejskie, kształtujące świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców.

Podstawowymi elementami zachowanego dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu nowotomyskiego są najliczniejsze zespoły pałacowo - dworsko - parkowe, kościoły oraz zabudowy urbanistyczno-architektoniczne.

Na terenie Powiatu Nowotomyskiego, wśród zasobów dziedzictwa szczególne miejsce zajmują cmentarze, w tym ewangelickie. Te historyczne nekropolie stanowią nie tylko świadectwo przeszłości i tradycji religijnych regionu, ale również istotny element dziedzictwa kulturowego i tożsamości lokalnej społeczności. Na terenie Powiatu Nowotomyskiego istnieje kilka cmentarzy ewangelickich, zarówno tych z okresu XIX wieku, jak i starszych. Znajdują się one w różnych miejscowościach powiatu, często w bliskiej odległości od dawnej zabudowy ewangelickiej. Cmentarze te mają charakter nekropolii wiejskich i miejskich, na których pochowani są przedstawiciele dawnych społeczności ewangelickich.

Do najważniejszych cmentarzy ewangelickich w Powiecie Nowotomyskim należą:

- cmentarz ewangelicki w Nowym Tomyślu,
- cmentarz ewangelicki w Opalenicy,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- cmentarz ewangelicki w Zbąszyniu.

Stan zachowania cmentarzy ewangelickich w Powiecie Nowotomyskim jest zróżnicowany. Część z nich jest w stanie względnie dobrym, gdzie podstawowe elementy, takie jak ogrodzenie, groby czy pomniki, są zachowane w stosunkowo dobrym stanie. W innych miejscach, szczególnie w przypadku cmentarzy wiejskich, widoczny jest proces zaniedbania, zarośnięcia terenów, uszkodzenia nagrobków, zniknięcie niektórych elementów kamiennych i metalowych, a także całkowite porzucenie części terenów cmentarnych. Wynika to m.in. z następujących czynników naturalnych procesów degradacji materiałów (kamienie, metal), braku świadomości społecznej na temat znaczenia zachowania tych miejsc. W ostatnich latach zauważalny jest wzrost zaangażowania społeczności lokalnych oraz gmin w działania związane z porządkowaniem, konserwacją i upamiętnianiem cmentarzy, w tym tych ewangelickich.

W ramach działań samorządowych oraz inicjatyw lokalnych, organizowane są akcje sprzątania cmentarzy, usuwania zarośli, naprawy ogrodzeń i ogólnego uporządkowania terenu. W ramach działań na rzecz upamiętnienia społeczności ewangelickiej, organizowane są wydarzenia kulturalne, takie jak koncerty, wystawy i prelekcje historyczne. Z inicjatywy lokalnych stowarzyszeń i instytucji kulturalnych powstają także tablice pamiątkowe oraz projekty związane z edukacją historyczną mieszkańców.

Cmentarze, w tym również ewangelickie na terenie Powiatu Nowotomyskiego stanowią cenne świadectwo historyczne i kulturowe. Ich ochrona i upamiętnienie są niezbędne dla zachowania dziedzictwa regionu. Działania podejmowane przez gminy oraz społeczności lokalne w ostatnich latach są krokiem w dobrym kierunku, jednak w nadchodzących latach niezbędne będzie kontynuowanie tych działań oraz intensyfikacja prac konserwatorskich, by cmentarze te mogły zachować swoją wartość historyczną i kulturalną dla przyszłych pokoleń.

Budownictwo Olęderskie

W krajobrazie osadniczym Wielkopolski szczególną odrębnością środowiska przyrodniczego oraz budownictwa wiejskiego charakteryzuje się Równina Nowotomyska, potocznie zwana niekiedy nowotomyską. Rejon ten jest zamknięty linią: Pniewy-Lwówek-Pszczew-Trzciel-Zbąszyń-Wolsztyn-Rakoniewice od początku XVIII wieku stał się terenem (największego w Wielkopolsce)

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

intensywnego osadnictwa olęderskiego, którego ślady uchwytne są jeszcze dzisiaj. Kolonizacja ta, jakkolwiek stanowi odpowiednik, a zarazem dalszy etap kolonizacji holenderskiej na obszarze Prus Królewskich, na tym terenie nie ma jednak znaczenia etnicznego. Nazwa „osadnictwo olęderskie” (holenderskie) nie oznacza narodowości osadników, lecz pewne zasady prawa holenderskiego, które przypominało podstawy prawne, na jakich osadzano w średniowieczu kolonistów niderlandzkich. Kolonizacja niecki nowotomyskiej w XVIII wieku opierała się głównie na osadnikach narodowości niemieckiej (protestanci z Nowej Marchii, Śląska i Pomorza - katolicy z Bawarii i Szwabii - tradycje uprawy chmielu), później polskiej oraz w małym stopniu czeskiej (ze Śląska i Moraw).

Osadnikom z tamtego okresu zawdzięczmy dwie specyficzne grupy osad: zbliżone do rzędówki lub luźnej ulicówki oraz typ osady samotniczej rozproszonej. W obu tych osadach, składających się z kilku lub kilkunastu zagród, tzw. hub. Role gospodarstw pierwszego typu, spotykane w póln. zach. części niecki składały się z szeregu podłużnych zagonów biegnących prostopadłe do cieków wodnych lub mokradeł.

Największa liczba kolonizacji olęderskiej znajduje się na terenie Gminy Nowy Tomyśl. Ślady osadnictwa olęderskiego można odnaleźć na terenie sołectw: Boruja Kościelna i Boruja Nowa, Chojniki, Cicha Góra, Glinno, Grubsko, Kozie Laski, Paproć, Przyłęk, Szarki, Sękowo, Jastrzębsko Stare, Nowa Róża i Sątopy. Na szczególną uwagę zasługuje Grubsko. Na terenie tej wsi zarówno budownictwo drewniane, jak i ukształtowanie przyrody odzwierciedlają stan sprzed ponad 300 lat, w niewielkim stopniu zmieniony przez współczesną cywilizację.

Architektura obronna**Zespół zamkowy, XVII- XVIII w Zbąszyniu**

- fortyfikacje bastionowe - ziemne z fosą, nr rej.: Z-II/116/49 z 16.09.1950 r.
- wieża bramna, nr rej.: j.w.
- browar, ob. hotel, nr rej.: 1583 z 27.07.1974 r.
- park, ob. miejski, nr rej.: 3201 z 27.12.1983 r.

Budowę twierdzy rozpoczął w XVI w. Abraham II Zbąski, a kontynuował i ukończył w roku 1627 jego wnuk Abraham Ciświcki - kasztelan śremski. Twierdza ta była założeniem typu „palazzo in

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

fortezza". W jej obrębie mieścił się zamek, ogród włoski i budynki gospodarcze. Spustoszona przez wojska szwedzkie dwukrotnie: w 1655 r. i 1706 r. Opuszczony zamek, który popadł w ruinę został rozebrany w 1908 r. przez niemieckich właścicieli Zbąszynia. Twierdzę o pow. ok. 8 tys. m² pierwotnie założono na planie prostokąta o wym. 250 m x 350 m, otoczono i umocniono koroną wałów ziemnych w tzw. układzie staro - holenderskim z czterema ostro zakończonymi bastionami w narożach (obecnie bastion pd. - wsch. najlepiej zachowany).

W obrębie twierdzy rozciąga się założony w 1706 r. park. W XVIII w. Edward Garczyński utworzył zachowany po części do dziś ogród francuski, który charakteryzuje regularne półkoliste zamknięcie. Ogród otacza podwójny w części wsch. i potrójny w części zach. szpaler grabowy. W 1 poł. XIX w. wokół ogrodu założono park krajobrazowy o pow. 15,0 ha (istnieje do dziś). Zachował się w nim ciekawy drzewostan, szpalery grabowe i aleja daglezji, a także kamienne kompozycje powstałe w czasie organizowanych plenerów plastycznych i dwa postumenty pod rzeźby ogrodowe o treści mitologicznej (prawdopodobnie z XVIII w.). Wały twierdzy porastają okazałe dęby (najgrubszy z nich osiągnął obw. 560 cm. Najstarsze z nich ocenia się na 250 - 300 lat).

Zespoły urbanistyczno-architektoniczne i zabytki miejskie**Zespół urbanistyczno-architektoniczny w Zbąszyniu, nr rej.: 3172 z 12.01.1981 r.**

Zachowany do czasów obecnych historyczny układ przestrzenny miasta Zbąszyn to najcenniejszy zabytek Gminy i Miasta Zbąszyn. Spacerując po mieście wzrok przyciągają zabytkowe kamieniczki nierzadko przyozdobione stylowymi wieżyczkami i figurkami. Z tej zabudowy jak z otwartej książki można wyczytać przeszłość tego ośrodka miejskiego. W jego centrum leży prostokątny

Rynek, wydłużony na linii północ-południe, odrestaurowany w 2001 r. Do 1830 r. pośrodku wznosił się ratusz (ślady jego fundamentów zaznaczono w nawierzchni). Dziś w tym miejscu znajduje się żeliwna pompa i rzeźba koźlarza. Przy Rynku oraz przylegających do niego ulicach w większości zachowała się zabudowa z 2 poł. XIX i pocz. XX w. np.:

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- przy ul. Chmielnej budynek dawnego browaru, zamkniętego odgórną decyzją władz państwowych w 1948 r.,
- dom nr 10 z pocz. XIX w. (wsch. część ul. Senatorskiej),
- dom nr 19 z końca XVIII w. ustawiony szczytem do ul. Senatorskiej,
- secesyjne kafelki zachowane w sklepie mięsnym (ul. Senatorska 21),
- u zbiegu ul. Senatorskiej i Powstańców Wlkp. dom z wieżyczką, gdzie dawniej mieścił się hotel i restauracja,
- w pñ. części Rynku budynek dawnej szkoły ewangelickiej z 1890 r., w którym od r. 2004 mieści się siedziba Muzeum,
- w pñd. pierzei Rynku, za murem z bramą Kościół Parafialny Wniebowzięcia NMP - Zbąszyńska Kolegiata.

Zabudowa Rynku w Lwówku, nr rej.: 1620/A z 17.09.1974 r.

Zabudowa Rynku jest dość jednolita. Datowana w przeważającej części na 1 poł. XIX w. Na fasadzie jednego z domów widoczna data budowy 1843 r. Zabudowania rozciągające się wokół Rynku to budynki murowane z cegieł, otynkowane, parterowe lub piętrowe, nakryte stromymi dachami. Jest tu

cicho i spokojnie. Ruch samochodowy niewielki. Lwówek Wlkp. to przykład miasta założonego na tzw. surowym korzeniu, w którym układ urbanistyczny wytyczono od samego początku. Rynek będący centralnym ośrodkiem założenia miejskiego pierwotnie posłużył jako miejsce, wokół którego ukształtowało się miasto w obecnej postaci. Dawniej gród zabezpieczały obwarowania ziemne i fosa, a wjazd do niego prowadził przez wzmiankowane w dokumentach trzy bramy.

Układ urbanistyczny oraz Ratusz w Nowym Tomysłu, nr rej.: 190/Wlkp/A z 28.06.2004 r.

Układ urbanistyczny tworzą dwa rynki: większy - plac Niepodległości i nieco mniejszy - plac Chopina, które połączone są ulicą Mickiewicza.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Wznosi się pośrodku Pl. Niepodległości

w Nowym Tomyszu. Pochodzi z 1879 r. Dawniej stała tutaj szachulcowa budowla z pocz. XIX w. Współczesny ratusz to budowla eklektyczna, piętrowa, złożona z części zasadniczej i dwóch skrzydeł bocznych. Jego główny portal zdobi płaskorzeźba herbu

miasta oraz dwie postacie kobiece, trzymające miecz i wagę - symbole władzy sądowej. Do roku 1970 nowotomyski ratusz stanowił siedzibę Sądu Powiatowego. Od 1974 r. mieściła się tutaj szkoła muzyczna, która łącznie z filią w Wolsztynie miała około 170 uczniów. Od 15.05.2003 r. na powrót stanowi siedzibę Sądu Rejonowego. W dniu 27.01.1984 r. na zewnętrznej elewacji budynku wmurowano tablicę ku czci osób więzionych w hitlerowskim więzieniu, które mieściło się tutaj w latach 1939 - 1941.

Układ urbanistyczny Opalenicy nr rej.: 2220/A z 7.01.1992 oraz Ratusz w Opalenicy nr rej.: 154/Wlkp/A z 28.01.2004 r.

Na układ urbanistyczny Miasta składa się charakterystyczna dla małych miasteczek wielkopolskich parterowa zabudowa rynku.

Wznosi się w sąsiedztwie Kościoła p.w. św. Mateusza, u zbiegu ulic 3 Maja, Farnej i Opalińskich. Pochodzi z 1897 r. Opalenicki ratusz

to eklektyczna budowla o zgrabnej bryle. Stylem nawiązuje do renesansu. Czerwone cegły elewacji kontrastują z jasnymi tynkowanymi obramieniami otworów. W części centralnej dominuje portyk wsparty na czterech prostokątnych filarach, podtrzymujących reprezentacyjny taras. Ratusz wieńczy zgrabna ozdobna wieżyczka, proj. W. Dolscius, która nawiązuje do poprzedniego XVII-wiecznego, drewnianego Ratusza, jaki stał na środku rynku i został przeznaczony do rozbiórki. Obecnie budynek Ratusza stanowi główną siedzibę Urzędu Miejskiego.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Architektura sakralna

Terminem architektura sakralna określa się budowle kościelne, klasztorne, kaplice i kapliczki. Obiekty tego typu występują na terenie powiatu nowotomyskiego.

Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. pw.

Zmartwychwstania Pańskiego w Kuślinie - nr rej.: 2572/A

z 26.02.1996 r. - Budowla pochodzi z 1882 r., pierwotnie była świątynią ewangelicką. Jest to budynek murowany z czerwonej cegły, na kamiennej podmurówce, w stylu neogotyckim. W 2018 r. wykonano rekonstrukcję witraży ornamentalnych.

Kościół par. pw. Wszystkich Świętych w Michorzewie - nr rej.: 2478/A z 12.12.1932 r. - obiekt

wzniesiono w miejsce drewnianej świątyni, która została rozebrana w roku 1797. Obecna wzniesiono w latach 1797 -1800 z fundacji starościny średzkiej, Anastazji ze Skórzewskich Sczanieckiej. Ołtarz główny jest murowany, wczesnoklasycystyczny z końca XVIII wieku, z kolumnami i rzeźbami świętych Piotra i Pawła. Dwie barokowe rzeźby świętych pochodzą z drewnianej świątyni. Witraże są dziełem Stefana Matejki, bratanka Jana Matejki. Dwa ołtarzyki boczne murowane, o skromnych cechach klasycystycznych: w lewym obraz Wszystkich Świętych, w prawym obraz św. Izydora. W wieży kościoła znajdują się cztery dzwony. Największy ma 78 cm średnicy. Ma napis „Przez przyczynę św. Anastazji i Wszystkich Świętych - zmiłuj Panie nad nami.” Ułany w Poznaniu w 1809 r. staraniem proboszcza ks. Sebastiana Witkowskiego. Obok kościoła znajduje się cmentarz otoczony murem. Według opisów, miejsce w którym spoczywają kaptani i znajdują się najstarsze groby jest miejscem gdzie znajdował się drewniany kościół. Przy kościele znajdują się dwie kostnice. Otoczenie kościoła pochodzi z lat około 1797-1800. Mur otaczający kościół otynkowany, z segmentowymi wnękami od strony cmentarza. W narożnikach muru znajdują się dwie kostnice kwadratowe z lizenami w narożach, kryte dachami namiotowymi zwieńczonymi kopulasto, podbitymi blachą. Wokół świątyni, plebani i cmentarza rosną lipy.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

**Kościół św. Andrzeja Apostoła
w Brodach - nr rej.: 2467/A**

z 12.12.1932 r. - wznosi się pośrodku wsi i jest największym kościołem drewnianym w archidiecezji poznańskiej. Został wybudowany w latach 1670-1673 z drewna modrzewiowego z użyciem konstrukcji zrębowej jako jednonawowy, orientowany. Fundatorem była

rodzina Brockich herbu Łodzia, zaś według strony parafialnej - Piotr Lubicz Kurowski. Wyposażenie w stylu rokokowym wykonała pracownia Jana Beckera z Leszna. W XVIII wieku kościół rozbudowano o zakrystię (1731) i kruchtę (1756). Nad kruchtą wznosi się kwadratowa wieża, zwieńczona baniastym hełmem barokowym. Prócz ołtarza głównego po obu stronach znajdują się po trzy ołtarze boczne, również rokokowe z 1760 r. We wnętrzu znajdują się dwa portrety trumienne i siedem tablic epitafijnych. Większość polichromii i dodatkowego wystroju (konfesjonały, ambona, droga krzyżowa) pochodzi z dwudziestolecia międzywojennego.

Po pld. stronie kościoła w 1935 r. wzniesiono okazały pomnik z ciosów granitowych upamiętniający poległych w I wojnie światowej i w powstaniu wielkopolskim, później uzupełniony o tablicę z nazwiskami ofiar II wojny światowej. Obok usytuowana jest drewniana dzwonnica z 1949 r., dostosowana architekturą do kościoła. Dzwony są starsze: jeden z końca XV wieku i drugi z 1730 r. W pobliżu świątyni znajduje się też murowana plebania, zbudowana w okresie międzywojennym.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Kościół parafialny w Lwówku pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny oraz św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty (gmina Lwówek) - nr rej.: 2385/A z 12.12.1932 r. Kościół został wybudowany w II poł. XV wieku i ulegał kilkukrotnym przebudowom. Na początku XVI wieku z fundacji Ostrorogów konstrukcję drewnianą zastąpiono murowaną. Z zewnątrz i wewnątrz świątynia reprezentuje styl gotycki. Kościół wieńczy dwie wieże. Mniejsza z nich, nad prezbiterium, po remoncie w 1776 r. kryta gontem, druga istniała przed 1636 r., gdy została uszkodzona wskutek pożaru (później znowu w 1696 r. i 1783 r.).

Kościół jest orientowany, halowy, czteronawowy (z krótszą nawą północną) oraz z obszerną kruchtą od południa. Kryty sklepieniami: krzyżowym w nawie głównej i prezbiterium oraz gwiaździstym w nawach bocznych, kruchcie, kaplicy i zakrystii.

Wyposażenie wnętrza późnobarokowe z XVIII w. Zachowały się jedynie pojedyncze elementy z czasu wzniesienia świątyni. W ołtarzu głównym obraz Wniebowzięcia NMP (Władysław Simon, 1860 r.). Polichromie we wnętrzu pędzla Henryka Nositz-Jackowskiego pochodzą z roku 1929. Na zewnątrz, przy południowej kruchcie kamienna rzeźba MB Niepokalanej (1880-1890). Nieco na północ od kościoła znajduje się kaplica św. Józefa (osobny budynek), murowana z żółtej cegły, częściowo otynkowana. Jest to dawna kaplica grobowa Tyszkiewiczów. Kaplica ma formę architektoniczną (miniaturowej) trzynawowej bazyliki wczesnochrześcijańskiej. W 2019 r. wykonano naprawy konstrukcyjne w obrębie wieży i wieńca wieży kościoła. Remont obejmował również wzmocnienie fundamentów wieży.

Kościół cmentarny św. Krzyża w Lwówku (gmina Lwówek) - nr rej.: 2386/A z 12.12.1932 położony na przedmieściach Lwówka przy ul. Pniewskiej. Kościół został zbudowany z cegieł w stylu barokowym. Świątynia wzniesiona została na planie krzyża greckiego, nakryto ją kopułą ozdobioną XVIII - wieczną polichromią ze sceną znalezienia Krzyża Świętego. Na wyposażenie kościoła z ok. 1780 r. składają się: późnobarokowy architektoniczny ołtarz główny z rzeźbami Matki Boskiej Bolesnej i św. Jana Ewangelisty po bokach oraz Boga Ojca w zwieńczeniu, z małym ludowym krucyfiksem o cechach ludowych w polu środkowym; a także dwa rokokowe ołtarze.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Kościół ewangelicki, ob. nieużytkowany w Lwówku (gmina Lwówek), - nr rej.: 145/A z 1968- położony w pód. - wsch. Lwówka miasta, przy al. E. Szanieckiej, wzniesiony w latach 1778-97 wg projektu Antoniego Hóhne. Murowany z kamieni i cegieł nosi cechy późnobarokowe i klasycystyczne. Po II wojnie światowej został przemianowany na magazyn, później nieużytkowany. Zaniedbany i nieremontowany uległ częściowemu zawaleniu w 1990 roku.

W 2018r. zostały wykonane przy kościele prace zabezpieczające jego konstrukcję.

Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. pw. Chrystusa Króla w Bolewicach (gmina Miedzichowo) - nr rej.: 380 z 27.02.1992 r.

Pierwszy kościół parafialny wybudowany został w okresie międzywojennym, w latach 1933-1936 wg projektu Mariana Andrzejewskiego, późniejszego profesora

Politechniki Poznańskiej. W czasie II wojny światowej początkowo odprawiano jeszcze msze św. w kościele, ale później życie w tutejszej świątyni zamarło, a kościół w Bolewicach został zamieniony na magazyn zbożowy, w którym złożono zboże z okolicznych terenów Lwówka i Nowego Tomysła. Bolewice zostały wyzwolone 17 stycznia 1945 roku. Od razu zaczęto wydawać zboże zgromadzone w świątyni. Zboże zakończono wydawać w kwietniu 1945 roku i od razu przystąpiono do urządzania świątyni. Przywrócono ambonę, którą po niewielkiej konserwacji zainstalowano w miejscu gdzie stoi do dnia dzisiejszego. Wróciły sztandary, wszystkie szaty i naczynia liturgiczne. Ołtarz, który nie był zniszczony, pozostał na swoim miejscu. Dzięki staraniom mieszkańców, kościół w Bolewicach otrzymał ławki z kościoła ewangelickiego w Miedzichowie, w zamian za zniszczone podczas wojny przez Niemców.

Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. pw. św. Stanisława w Miedzichowie (gmina Miedzichowo) - nr rej.: 385 z 23.03.1992 r.

Miedzichowska świątynia pw. Świętego Stanisława biskupa i Męczennika powstała w 1906 roku jako kościół protestancki, ewangelicko augsburski. Pod władaniem Niemców pozostał do

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

1945 r., również tego samego roku został przekształcony na katolicki. Ciekawostką jest to, że pierwszy proboszcz parafii ks. St. Tischer, w 1946 roku przywiózł z obozu w Dachau obraz Matki Boskiej Częstochowskiej namalowany przez jednego z więźniów. Obraz do dziś stoi w nawie bocznej. Interesujący jest fakt, że wcześniej kościół rzymsko-katolicki w Miedzichowie znajdował się w miejscu, gdzie obecnie stoi Urząd Gminy. Został on zburzony przez Niemców. Z dawnej świątyni, rozebranej w czasie wojny, udało się uratować ołtarz, który dziś usytuowany jest w nawie bocznej. Wewnątrz kościoła zwraca uwagę sklepienie kolebkowe.

Kościół, ob. rzym.- kat. par. pw. św. Wojciecha w Borui Kościelnej (gmina Nowy Tomyśl) - nr rej.: 703/Wlkp/A z 8.09.2008 r. Obecny kościół parafialny pw. św. Wojciecha powstał w roku 1777, dla gminy ewangelickiej.

Ówczesny właściciel dóbr kuźnickich, Ludwik Mielecki, przekazał na ten cel ziemię, jak również drewno i 100 dukatów. Przy budowie świątyni wiosce pomagała gmina ewangelicka z Rakoniewic. Kościół zbudowany z muru pruskiego, z dachem pokrytym gontem i emporami wewnątrz. W roku 1900 po zachodniej części prostokątnej nawy kościoła dobudowana została wieża. Budowę sfinansował właściciel warzelni piwa z Wrocławia Georg Hasse. W wieży zamontowano dwa dzwony. Oba zostały odlane w Lesznie przez Karla Kallife. Starszy dzwon odlano w 1714 roku, drugi powstał w 1824 roku. Dzwony biły z wieży aż do I wojny światowej. Przed jej końcem zostały przetopione na metal. W roku 1936 sprowadzono nowe dzwony z Gdańska. W roku 1909 przeprowadzono remont dachu kościoła. Po II wojnie światowej kościół został świątynią katolicką. W roku 1948 utworzono tutaj parafię. W latach 1957-1959 budowla została gruntownie przebudowana. Szachulcowe ściany zewnętrzne i drewniane słupy wewnętrzne zamieniono na murowane. W 1959 roku kościół otrzymał nową polichromię. Kościół pw. św. Wojciecha jest świątynią murowaną o prostej architekturze, z węższym i niższym, półkolistym zamkniętym prezbiterium. Wewnątrz na uwagę zasługują późnobarokowy ołtarz główny (przeniesiony z Bojanowa) oraz organy, które pochodzą z okresu budowy świątyni. Przy kościele w roku 2000 powstała grota ku czci Matki Boskiej, a w roku 2005 stanęła figura Chrystusa Dobrego Pasterza, upamiętniająca papieża Jana Pawła II.

W zespół kościoła katolickiego wchodzi:

- Kościół pw. Św. Wojciecha,
- Cmentarz kościelny,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- Pastorówka,
- Ogród plebański.

W 2020 r. wykonano zostało nowe pokrycie wieży kościoła.

Parafia Najświętszej Maryi Panny Nieustającej**Pomocy w Nowym Tomysłu (gmina Nowy****Tomyśl) - nr rej.: 2215/A z 25.10.1991 r.**

Obecny kościół został zbudowany w 1896 r. w stylu neoromańskim, rozbudowany o wieżę i część wschodnią w 1925 r. Wieża kryta jest namiotowym hełmem. Kompozycja w ołtarzu

głównym przedstawiającą patronkę kościoła jest dziełem Zygmunta Gromadzińskiego. Witraże w prezbiterium z 1969 roku w nawie z 1980 r. pochodzą z pracowni Marii Powalisz - Bardońskiej. W 2015 r. wieża, grożąc zawaleniem, przeszła kapitalny remont, polegający na całkowitej wymianie stolarki oraz pokrycia z ocynkowanej blachy.

Wewnątrz przy bocznym wejściu znajdują się tablice pamiątkowe upamiętniające Wojciecha Barteckiego i Walentego Kupczyka inicjatorów budowy kościoła oraz Stanisława Cwiejkowskiego proboszcza zamordowanego w Dachau, jak i Michała Kosickiego proboszcza w latach 1946-1981. Obok kościoła znajduje się plebania z 1914 roku, a obok niej pomnik Jana Pawła II postawiony w 2001 roku. Świątynia mieści się przy ulicy Piłsudskiego.

W roku 2019 doszło do remontu kościelnego dachu.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Nowym Tomysłu - nr rej.: 2388/A z 12.12.1932 r.

O obecny kościół poewangelicki został wybudowany w latach 1778-1780 staraniem Feliksa Szofdrskiego, na planie krzyża greckiego. Wnętrze, z balkonami typowymi dla kościołów protestanckich, ma dekorację o motywach rokokowych. Ołtarz główny pochodzi z kościoła w Bojanowie. Znajduje się w nim obraz Najświętszego Serca Pana Jezusa. Po prawej stronie znajduje się

ambona z figurą Mojżesza na baldachimie, który trzyma u nóg tablicę z dziesięciorgiem przykazań Bożych. Na ambonie można dostrzec herb Łódzia rodziny Szofdrskich. Po lewej stronie nawy głównej znajduje się ołtarz boczny z obrazem Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Na chórze usytuowane są organy - pierwotnie pochodzące z XIX wieku, a następnie przebudowane od podstaw w latach 2007 - 2009. Do naszych czasów nie zachowała się wieża kościoła dobudowana w 1788 r., znajdująca się w miejscu obecnej kruchty. Spaliła się ona w 1789 r. od pioruna. Odbudowana w 1790 r. przetrwała do 1916 r., kiedy znów strawił ją pożar, a zawieszony w 1816 r. dzwony stopiły się. W 1923 r. wieżę ponownie odbudowano w tym samym miejscu lecz już w innym kształcie, jednak w 1940 r. została rozebrana, gdyż groziła zawaleniem. Świątynia służyła przez ponad 150 lat miejscowym ewangelikom, a w 1945 r. została przekazana katolikom. Obok kościoła znajduje się krzyż misyjny, ufundowany jako dar od parafian. Świątynia mieści się na Placu Fryderyka Chopina.

W latach 2019/2020 wykonano remont stropu empyry kościoła oraz remont dachu.

Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. pw. św. Andrzeja Boboli w Sątopach (gmina Nowy Tomisz) - nr rej.: 2571/A z 26.02.1996 r. - Kościół został zbudowany pod kierownictwem radcy budowlanego Hauptnera z Poznania w latach 1906-1908. Jest to świątynia

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

murowana i otynkowana, jednonawowa z wieżą wysokości 31 m i czterema zegarami. Świątynia posiada pierwotny wystrój wnętrza ze ślicznym witrażem w prezbiterium, przedstawiającym Chrystusa nauczającego. Na placu kościelnym na postumentach ustawione są figury św. Stanisława Kostki oraz św. Franciszka. Kościół do 1945 r. należał do ewangelików po czym został przejęty katolików.

Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat.

**par. pw. NMP Królowej Polski
w Starym Jarzębsku (gmina Nowy
Tomyśl) - nr rej.: 2574/A**

z 26.02.1996 r. - wybudowany w 1914 r. dla ewangelickiej gminy wyznaniowej, jest interesującym przykładem neogotyckiej architektury sakralnej powstałej w związku

z rozwojem osadnictwa olenderskiego. Jest cennym świadectwem wielokulturowego dziedzictwa Wielkopolski.

Kościół usytuowany jest w północnej części wsi, na środku zadrzewionego Placu Kościelnego przylegającego do szosy Zbąszyń - Nowy Tomyśl. Otoczony jest niskim parkanem. Kościół wzniesiony został na planie prostokąta, z wyodrębnionym węższym, zamkniętym prosto prezbiterium od strony północnej, z niższą zakrystią w północnym narożniku oraz z wieżą od południa. Nawa i prezbiterium nakryte są oddzielnymi dachami dwuspadowymi, zakrystia przykryta dachem pulpitowym. Nad całością dominuje masywna, czterokondygnacyjna wieża, wtopiona w główny korpus kościoła, nakryta wysokim czterospadowym dachem z kruchtą w przyziemiu. Wszystkie połacie dachu pokryte zostały dachówką. Budowla jest murowana z cegły, nieotynkowana, wzniesiona na niskiej kamiennej podmurówce. Elewacja wejściowa zaakcentowanym została głównym wejściem w osi, nad którym w wyodrębnionej płycinie umieszczono pięć ostrołukowych blend, powyżej nich znajduje się zegar i trzy ostrołukowe okna. Główne wejście ujęte zostało ostrołukowym, ceglany portal o uskokowych ościeżach, pozostałe dwa boczne podobnie zamknięte ostrołukowo ze skromniejszymi portalami. Wnętrze kościoła jednonawowego, nakryte zostało drewnianym sklepieniem kolebkowym. Zachowało się

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

pierwotne wyposażenie świątyni: empory, prospekt organowy, ławki, kazalnica oraz witraż w prezbiterium i przeszklenia okien.

Kościół św. Michała Archaniola w Wytomyślu (gmina Nowy Tomyśl) - nr rej.: 1080/A z 18.04.1970 r. - Jest budowlą jednonawową z dwoma symetrycznymi kaplicami po bokach. Od zewnątrz wmurowano na nim epitafia Karola Cunowa (1787-1833) i zamężonego w Dachau proboszcza ks. Kazimierza Echausta (1871-1941). Wnętrze kryte jest sklepieniem zwierciadlanym z lunetami.

Wyposażenie między innymi trzech ołtarzy klasycystycznie pochodzi z okresu budowy. W ołtarzu głównym znajduje się krucyfiks, obraz św. Michała i barokowe rzeźby aniołów. Z lewej umieszczono późnogotycką rzeźbę św. Anny Samotrzeć z początku XVI w., a po bokach ołtarza wiszą dwa wielkie obrazy, ufundowane przed I wojną światową przez właścicieli okolicznych majątków. Ceramiczne stacje drogi krzyżowej pochodzą z XIX w. Przy kościele znajduje się dzwonnica murowano-drewniana z ok. 1800 r., nieco dalej stoi plebania z początku XX w.

W skład zespołu kościelnego wchodzi:

- kościół pw. św. Michała Archaniola - nr rej.: 1080/A z 18.04.1970 r.
- dzwonnica - nr rej.: 1080/A z 18.04.1970 r.

W roku 2020 rozpoczęto prace konserwatorskie i restauratorskie dotyczące ołtarzy: głównego i bocznego oraz niektórych elementów wyposażenia w budynku kościoła. W roku 2023 rozpoczęto remont dzwonnicy.

Kościół parafialny pw. św. Marcina w Bukowcu (gmina Nowy Tomyśl) - nr rej.: 929/A z 24.02.1970 - wzniesiony w 1737 roku, zachowany częściowo w pierwotnej formie i wystroju architektonicznym, rozbudowany w 1923 roku wg projektu architekta Stefana Cybichowskiego, jest

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

jednym z trzech zabytkowych kościołów drewnianych w powiecie nowotomyskim.

Kościół św. Katarzyny w Dakowach Mokrych (gmina Opalenica) - nr rej.: 134/Wlkp/A z 5.06.2003

r. - Obecny kościół został wzniesiony w latach 1901-1904, z inicjatywy ówczesnego proboszcza, księdza Wojciecha Grośty, z finansowym poparciem Potockich lub Mielżyńskich. Do jego budowy zatrudniono poznańskiego architekta Heliadora Matejkę (autora kościołów w Barcinie, Wieszczyźnie, rozbudowy świątyni

w Nietrzanowie), który nadał kościołowi plan krzyża i formę neoromańską. Kościół posiada nawę poprzeczną, której oba ramiona także ujęte są w boniowane pilastry, ozdobione triadą arkadowych okien i zwieńczone wysokimi szczytami z wolutami i zwieńczonymi półkolistym naczółkiem. Od strony wschodniej świątynię zamyka półkolistą absyda niższego od bryły kościoła prezbiterium nakrytego osobnym, stożkowym dachem.

Kościół św. Mateusza w Opalenicy (gmina Opalenica) - nr rej.: 2389/A

z 10.03.1931 r. - Świątynia późnogotycka ufundowana przez Jana Opalińskiego i zbudowana przez budowniczego Wojciecha Rudę około 1518 r., odbudowana po pożarze około 1620 r. Została przebudowana w 1841 r., kiedy to wzbogaciła się o

kruchtę i południową kaplicę Przemienienia Pańskiego oraz w 1927 r., gdy murowane sklepienie,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

oparte na sześciu ośmiokątnych filarach, zostało wyburzone, a nawa została pokryta drewnianą, tynkowaną konstrukcją, przypominającą sklepienie kolebkowe z lunetami, podobne do tego w prezbiterium. Oryginalne sklepienie kolebkowe z 1620 r., z herbem Łódzia zachowało się w prezbiterium. W XVI stuleciu obok zakrystii została dobudowana kaplica Matki Bożej Pocieszenia, zaś na jej piętrze została umieszczona kaplica Matki Bożej Szkaplerznej. W wystroju wnętrza świątyni przeważa styl barokowy.

W wykonanym przez włoskich artystów wczesnobarokowym bądź późnorenesansowym ołtarzu głównym z 1649 r. znajduje się namalowany w 1749 r. przez Wacława Graffa obraz św. Mateusza. Towarzyszy mu kopia obrazu Murilla Wniebowzięcie Najświętszej Maryi Panny, namalowana w 1929 r. W polach bocznych ołtarza znajdują się rzeźby świętych Piotra i Pawła.

W ostatnich latach przeprowadzono konserwację ołtarza głównego.

Kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. pw. św. Józefa, pl. Powstańców Wielkopolskich w Opalenicy (gmina Opalenica)

– nr rej. 2247/A z 10.09.1992 r. Świątynia została zbudowana w 1895 r. albo 1900 r. przez miejscową niemiecką społeczność ewangelicką i służyła jej do 1945 r. Budowę sfinansowano ze środków Towarzystwa Gustawa Adolfa oraz dotacji lokalnej cukrowni.

Kościół zbudowano z materiałów łatwo dostępnych: cegły, klinkieru i kamienia. Został wzniesiony na solidnym granitowym fundamencie na zaprawie cementowo-wapiennej. We wnętrzu zastosowano rodzaj galerii w celu powiększenia powierzchni dla uczestników nabożeństw. Do trzonu głównego przylega od strony południowo-zachodniej znacznie niższa zakrystia. Dachy pokryto łupkiem, który przetrwał 92 lata. Do świątyni prowadzą drzwi drewniane jednoskrzydłowe.

Kościół św. Wawrzyńca w Łonnicy (gmina Zbąszyń) - nr rej.: 949/Wlkp/A z 12.12.1932 r., z 16.07.1968 r. i z 8.01.2015 r. Zbudowany z drewna

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

o konstrukcji zrębowej, oszalowany deskami. Rozplanowany na rzucie krzyża o nieco wydłużonych ramionach od wschodu i zachodu, w części centralnej ośmioboczny. Na przedłużeniu skrzydła zachodniego znajduje się tej samej wysokości prostokątna kruchta. Do skrzydła prezbiterialnego przylega od wschodu niższa prostokątna zakrystia. Centralna, ośmioboczna część wnętrza posiada cztery kolumny o głowicach zdobionych palmetą, wspierające oktogalny bęben nakryty stropem z wysoką, czworoboczną latarnią o ściętych narożach. Pozostałe części świątyni nakryte są drewnianymi stropami z fasetami wspartymi na profilowanym gzymsie.

Naroża części centralnej opięte są pilastrami o rokokowych głowicach. Chór muzyczny z wybrzuszonym parapetem wspiera się na dwóch drewnianych kolumnach. Na zewnątrz kościół jest oszalowany, a ściany frontowe ramion zamknięte trójkątnymi szczytami o falistym wykończeniu, obwiedzione profilowanymi gzymsami. Szczyt skrzydła zachodniego zwieńczony jest rzeźbą Matki Boskiej Niepokalanej.

Przed kościołem umieszczono dwie późnobarokowe figury świętych, wykonane z piaskowca. W sąsiedztwie znajduje się zabytkowa drewniana dzwonnica z 1770 roku i XVIII-wieczna brama.

Kościół Najświętszej Maryi Panny Wniebowziętej w Zbąszyniu (gmina Zbąszyń) - nr rej.: AK-I-

11a/208 z 12.12.1932 r.- budowla późnobarokowa

zbudowana w latach 1779-1796 według projektu Karola Marcina Frantza na wzór kościoła św. Stanisława Biskupa w Rydzynie, restaurowana po pożarze 1850 r., z tego czasu wieże. Wyposażenie wnętrza pochodzi z XVIII stulecia. W bocznym ołtarzu obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem z XVII stulecia z warsztatu wielkopolskiego. Pod chórem organowym nagrobki Stefana Garczyńskiego (zmarłego w 1755 r.) i jego żony Zofii (zmarłej w 1739 r.), z wizerunkami zmarłych. Nad wejściem do zakrystii wizerunki z 1799 r.

Edwarda Garczyńskiego i jego żony Katarzyny z Radolińskich, naprzeciwko wizerunki prawdopodobnie jego brata Stefana i żony.

Na cokole dzwonnicy, znajdującej się przy nowym kościele Nawiedzenia NMP, na jego lewej części, w dniu 7.02.2009 r. odsłonięto kamienną tablicę, ufundowaną przez mieszkańców wsi w

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

hołdzie powstańcom wielkopolskim. Z tyłu dzwonnicy rośnie Lipa Wolności, posadzona 11.11.2001 r. z pamięcią o tych, którym zawdzięczamy odzyskanie niepodległości. Zastąpiła ona poprzednie drzewo z 1928 r., które wycięto podczas poszerzania drogi.

*Zespoły pałacowo - dworsko - parkowe***Zespół Pałacowo Parkowy w Chraplewie:**

- pałac, 1888, nr rej.: 925/1/Wlkp/A z 1.03.1973 r.
- park, XIX, nr rej.: j.w.
- stajnia-wozownia, 1888, nr rej.: 925/2/Wlkp/A z 24.04.1991 r.
- domek ogrodnika, k. XIX, nr rej.: 925/3/Wlkp/A z 16.12.1991 r.

Pałac zbudowany w roku 1888. Fundatorem był Hardt. Budynek wybudowany z czerwonej cegły, utrzymany w stylu neogotyckim. Powozownie, dom zarządcy oraz domek ogrodnika utrzymany w stylu pałacu, zbudowano w roku 1888.

Pałac Hardtów otacza rozległy park krajobrazowy o pow. 9,5 ha, założony w II poł. XIX w. Jego główna droga stanowi centralną oś kompozycyjną założenia, wzdłuż której rosną pojedyncze okazy i skupiska różnorodnych gatunków drzew liściastych, takich jak buk czerwony, pospolity, lipa, dąb, jesion, a także piękne i niezwykle rzadko spotykane gatunki drzew iglastych, wśród których na uwagę zasługują: jodła grecka, jodła kalifornijska, jodła kaukaska, świerk kaukaski i żywotnik olbrzymi. W bliskim sąsiedztwie pałacu stoją budynki towarzyszące z końca XIX w.: dom ogrodnika (przy wjeździe) i powozownia (z tyłu). Dom ogrodnika to budowla jednokondygnacyjna, murowana, częściowo otynkowana. Stylem nawiązuje do tego, który reprezentuje pałac. Zbudowany w roku 1888 na częściowo kamiennej podmurówce. Poddasze konstrukcji szkieletowej, dach czterospadowy, kryty dachówką. Dziś w domu ogrodnika znajdują się mieszkania prywatne. Powozownia to budynek dwukondygnacyjny, murowany, wzniesiony na kamiennej podmurówce w tym samym, co pałac i dom ogrodnika roku. Pierwsza kondygnacja z cegły, drugą zbudowana konstrukcja szkieletowa. Kształt powozowni nieregularny, a dach spadzisty (miejscami pozarywany), kryty dachówką. Budynek w złym stanie, zaniedbany. Założenie

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

pałacowo - parkowe w Chraplewie po II Wojnie Światowej przejął P.G.R. Chraplewo. Obecnie podzielony park stanowi własność zarówno Wojewódzkiej Komendy OHP w Poznaniu (jego większa część) jak i osoby fizycznej (część od strony północnej).

Zespół pałacowo - parkowy w Koninie nr rej.: 1685/A z 4.04.1975 r.:

- pałac
- park

Położony w środkowej części wsi, pomiędzy Jez. Konińskim a drogą. Park krajobrazowy o pow. 9,10 ha rozplanowany na przełomie XVIII i XIX w. Pośrodku parku, nad brzegiem jeziora wznosi się klasycystyczny pałacyk, zbudowany w poł. XIX w. dla rodziny Łąckich.

Eklektyczny. W formie piętrowej willi. Od frontu 4-kolumnowy ganek z balkonem. Od zach. str. parku zespół zabudowań folwarcznych (budynki murowane z czerwonych cegieł): gorzelnia z 2 poł. XIX w., spichrz z 1900 r. i stajnie z XIX/XX w. Od wsch. wjazd do parku, wiedzie przez wysoką, bramę murowaną z cegieł, przy której na kamiennym cokole stoi figura Matki Boskiej.

Zespół pałacowo - parkowy w Lwówku - nr rej.: 147/A z 15.07.1968 r.:

- pałac,
- park

Położony na zachód od Rynku, przy ul. 3 Stycznia. Wzniesiony w r. 1728 dla ówczesnego właściciela miasta, późniejszego biskupa sufragana poznańskiego Józefa Pawłowskiego. Dwukrotnie przebudowany. Ok. 1780 r. prawdopodobnie wg proj. Antoniego Hohna i w 1890 r. z inicjatywy Stefana Łąckiego. Remontowany w latach 1965-1966, zaadaptowany na potrzeby ośrodka zdrowia. Piętrowy, podpiwniczony budynek. Murowany, otynkowany. Frontem zwrócony na zachód. Nosi cechy klasycystyczne. Zaprojektowany na rzucie prostokąta. Posiada nowsze dwupiętrowe skrzydło od str. północnej i piętrową dobudówkę od str. ogrodu. Fasada frontowa dziesięcioosiowa, z boniowaniem i gzymsami kordonowymi. Ozdobiona potężnym, wspartym na czterech kolumnach portykiem w wielkim porządku, zwieńczonym frontonem ujętym fryzami i gzymsami. Elewacja ogrodowa wzbogacona o płytki, pilastrowany ryzalit,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

zwieńczony trójkątnym frontonem na osi. Na północny-zachód od pałacu rozciąga się rozległy teren parku krajobrazowego z XVIII w. o pow. 9,75 ha, z dwoma stawami. Rosną w nim lipy, jesiony, buki, klony, robinie i topole. Na szczególną uwagę zasługują 2 jesiony wyniosłe o obw. 345 i 455 cm oraz buk pospolity o obw. 340 cm. Częściowo zachowane ślady pierwotnego założenia regularnego. Nieużytkowany pawilon z r. 1976 dawniej mieścił dyrekcję Stadniny Koni Posadowo. Nieco na zach. znajduje się duży zespół zabudowań folwarcznych z końca XIX i pocz. XX w.

Zespół pałacowo - parkowy i dwór w Starym Tomyślu:

- **dwór, 2 poł. XVIII, nr rej.: 1079/A z 18.04.1970 r.**
- **park, XVIII/XIX, nr rej.: 2011/A z 8.08.1985 r.**

Na ptn.-wsch. skraju parku krajobrazowego zachował się barokowy dworek wzniesiony w 2 poł. XVIII w., staraniem rodziny Szołdrskich. Murowany, otynkowany. Parterowy z mieszkalnym poddaszem ukrytym w mansardowym, czterospadowym, dachówkowym dachu. Dziewięcioosiowy, zaprojektowany na rzucie prostokąta. Pośrodku elewacji frontowej nieznaczny trójosiowy ryzalit, z wystawką zwieńczoną falistym, wolutowym szczytem. Przy narożach ryzalitu uproszczone pilastry. Gzyms wieńczący silnie profilowany. Okna w nowych obramieniach. W dolnych połaciach dachu murowane wystawki zwieńczone falistymi odcinkami gzymsu. Niedaleko dworu rośnie pomnikowy okaz cisu, a w sąsiedztwie położony jest obszerny zespół zabudowań folwarcznych, głównie z XIX/XX w. Park krajobrazowy o pow. 7,10 ha porastają okazałe drzewa, niektóre z nich opatrzone tabliczkami z nazwami gatunkowymi.

Zespół pałacowo - parkowy w Niegolewie:

- **pałac, nr rej.: 1417/A z 1.03.1973 r.**
- **park, nr rej.: 1688/A z 4.04.1975 r. oraz 1958/A z 18.10.1984 r.**
- **spichrz, nr rej.: 338/A z 29.10.1968 r.**

W nieco zaniedbanym parku krajobrazowym o pow. 10,38 ha z pocz. XIX w. w r. 1896 wzniesiono

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

piętrowy pałac dla płk. Andrzeja Niegolewskiego. Rozplanowany na rzucie prostokąta, o prostej bryle. W elewacji frontowej pseudo ryzalit poprzedzony gankiem z tarasem wspartym na dwóch kolumnach. Przy elewacji bocznej przybudówka, łącząca się z dobudowanym w latach 1904-05 skrzydłem prostopadłym do głównej części pałacu. Od frontu niewielka wystawka, od południa parterowe skrzydło. Kryty dachem czterospadowym. Parter zawierał część reprezentatywną z hallem, piętro mieszkalną. Niegdyś w pałacu znajdował się tzw. salonik napoleoński z pamiątkami po płk. Niegolewskim, Punkt Biblioteczny, przedszkole i mieszkania. Na terenie parku znajduje się również Kaplica Św. Anny z poł. XIX w., zamieniona w czasie okupacji hitlerowskiej na magazyn, spalona w 1945 r., po odbudowaniu w r. 1947 bezstylowa. W kaplicy co roku 30 listopada, w rocznicę bitwy pod Somosierrą odbywały się nabożeństwa żałobne. Obecna kaplica to niewielka budowla murowana, otynkowana, orientowana, założona na rzucie prostokąta z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Nawa i kruchta nakryte niskimi dwuspadowymi dachami. Elewacje boczne rozcłonkowane pilastrami, pomiędzy którymi umieszczono po trzy półkoliście zamknięte okna oświetlające wnętrze kaplicy. Kapitele pilastrów połączone profilowanym gzymsem. Wyżej przebiega gładki pas fryzu otaczający cały budynek. Elewacja zach. zwieńczona trójkątnym naczółkiem, poprzedzona niewielką kruchtą, z głównym, zamkniętym półkoliście, wejściem do środka. Wieńczy ją, podobnie jak główną bryłę obiektu, dwuspadowy dach oraz trójkątny naczółek obwiedziony profilowaną listwą. W dwóch bocznych ścianach prezbiterium otwory okienne, zamknięte półkoliście.

Zespół pałacowo - parkowy w Brodach:

- **pałac, 1890, 1900, nr rej.: 1419/A z 11.04.1973 r.**
- **park, 1 poł. XIX, nr rej.: 1683/A z 4.04.1975 r.**
- **kaplica z mauzoleum, k. XIX, nr rej.: 2148/A z 25.03.1988 r.**

Efektowny pałac neorenesansowy, wzniesiony w roku 1892 dla Paula von Pfluga, członka niemieckiej rodziny von Pflugów - ówczesnych właścicieli Brodów. Stylem nawiązujący do architektury zamków francuskich XVI w. Na elewacjach piaskowcowe ozdoby, dwie wieże

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

w narożnikach i skrzydło z lat 1905-1906 mieszczące salę balową (sala zajęta prawdopodobnie miejsce dawnego ogrodu zimowego). Wewnątrz zachowany stylowy wystrój pomieszczeń (sypialnia i jadalnia, hall ze wspaniałymi dekoracjami ścian). Budynek dwukondygnacyjny, murowany, na planie zbliżonym do kwadratu. Posiada taras z balkonem na piętrze, wsparty na filarach (od str. ogrodu). Pałac otacza park krajobrazowy o pow. 6,42 ha, urządzony w latach 70 - tych XIX w. na pofalowanym terenie opadającym ku Rz. Mogilnicy. Występuje w nim bogaty i zróżnicowany drzewostan, liczne drzewa pomnikowe, m.in. platany o obw. do 640 cm, jesiony, wiązy, białodrzew o obw. 450 cm, dęby szypułkowe o obw. do 410 cm, lipy, topole białe i czarne, graby, kasztanowce i buki, a w części pld. - wsch. staw. Do parku od str. zachodniej przylega obszerny folwark z przeł. XIX i XX w., użytkowany od 1956 r. przez Rolniczy Zakład Doświadczalny poznańskiego Uniwersytetu Przyrodniczego.

W skład folwarku wchodzi: 2 drewniane silosy z pocz. XX w. (jedyne tego typu obiekty w Wielkopolsce); gorzelnia z 1907 r.; pięciokondygnacyjny murowany spichrz z 1905 r.; stajnia; wozownia; stolarnia i stodoła z 1907 r. Po przeciwnej str. drogi i parku krajobrazowego wznosi się neogotycka, po ewangelicka, pałacowa Kaplica Św. Krzyża z końca XIX w., o rozczłonkowanej bryle. Za nią znajduje się mauzoleum von Pflugów, utrzymane w tym samym stylu.

Założenie pałacowo - parkowe Mielżyńskich w Dakowach Mokrych:

- **dwór, 2 poł. XIX, 1912-13, nr rej.: 1774/A z 15.12.1977 r.**
- **oficyna, XIX/XX, nr rej.: 1898/A z 13.07.1982 r.**
- **park, 2 poł. XIX, nr rej.: 1774/A z 15.12.1977 r. oraz 1951/A z 31.08.1984 r.**

Dwór w Dakowach Mokrych pierwotnie został zbudowany ok. roku 1880 dla Bolesława Potockiego z Będlewa - ówczesnego właściciela majątku. Swoój obecny wygląd i formę architektoniczną zawdzięcza rozbudowie, przeprowadzonej w latach 1912 - 1913 pod nadzorem cenionego architekta Rogera Sławskiego, z inicjatywy i dla

Macieja Mielżyńskiego oraz jego małżonki Felicji - córki Bolesława Potockiego. Maciej Mielżyński, to postać znana w historii XX wiecznej Polski nie tylko z przejawianej aktywności, zarówno społecznej jak i politycznej. Dla wielu mieszkańców Daków Mokrych stał się przede wszystkim smutnym bohaterem jednego z bardziej znanych romansowych dramatów i tragedii. Tutaj

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

bowiem w nocy z 19 na 20 grudnia 1913 r., zastrzelił swoją żonę Felicję oraz kuzyna Adolfa Miączyńskiego, których podejrzewał o romans. Los okazał się dla niego łaskawy. Werdyktem ławy przysięgłych sądu powiatowego w Międzychodzie uniewinniono sprawcę zabójstwa, uzasadniając, iż w czasach, gdy pojęcie honoru nadal niosło ze sobą głębokie znaczenie, działał on w jego obronie. Obecnie stanowi własność prywatną. Wokół rozciąga się przepiękny teren - pozostałość po dawnym parku krajobrazowym z 2 poł. XIX w., o pow. 3,05 ha. W nim zachowane skrawki alei grabowej i dęb o obw. 340 cm. Na północ od dworu występują zabudowania folwarku (kuźnia, stajnia i dwie obory z końca XIX w.).

Zespół pałacowo - parkowy w Posadowie

- pałac, XVIII, 1870, 1910, nr rej.: 349/A z 29.10.1968 r.
- park, XVIII - XIX, nr rej.: A/2 z 26.02.1948 r.

Posadowo słynie z jednej z najoryginalniejszych siedzib na terenie Wielkopolski - z pałacu w „kostium francuski ubranego.”, wzniesionego w latach 1869-1870 dla Władysława Korzbok Łąckiego, wg proj. Stanisława Hebanowskiego. Pałac stał się najwspanialszym dziełem tego architekta. Powstał na miejscu poprzedniej budowli z lat 1844-1847, rozebranej przed rokiem 1870, nieco bardziej na północ, co

znacznie zniekształciło pierwotny regularny układ parku i dziedzińca. Murowany, otynkowany, jednopiętrowy, zwrócony frontem na południe. Zachwyca niepowtarzalną formą. Bryła niezwykle ukształtowana. W narożach cztery charakterystyczne wieże. Każda odzwierciedla odmienny styl w architekturze i łączy się z korpusem budowli w inny sposób. Jedna z nich okrągła, pozostałe trzy kwadratowe, o odmiennych dachach. Najwyższa wieża czteropiętrowa, południowo - zachodnia wyrasta znad dawnego pokoju pana (zgodnie z feudalnym porządkiem). Na środkowych partiach fasad bogato dekorowane ryzality i kolumnowe portyki zwieńczone szczytami. Na elewacji frontowej herby: Łąckiego Korzbok (trzy karpie) i Drogosław (strzała) jego żony Antoniny ze Skórzewskich. Pałac zaprojektowany na planie prostokąta, z dwoma piętrowymi ryzalitami na wzdłużnej osi, zwieńczonymi bogatymi renesansowymi szczytami, usytuowanymi

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

od frontu i od ogrodu, poprzedzonymi balkonowymi portykami. Dwukondygnacyjny; mansardowy dach nad korpusem kryje mieszkalną kondygnację z pokojami gościnnymi i poddasze. Piwnice - sutereny (dawne pomieszczenia gospodarcze, w tym kuchenne), dodają wysokości budowli. Intrygujący parter mieszczący reprezentacyjne wnętrza. Układ pomieszczeń nietypowy, trzytraktowy, nawiązujący do renesansowych siedzib. W centrum ośmioboczna sala. Przed frontem podjazd z dwoma symetrycznie rozmieszczonymi formowanymi cisami oraz wielki dziedziniec paradny z okresu XIX w. Pośrodku dziedzińca owalny gazon, na obrzeżach obsadzony podwójnym żywopłotem bukowo-grabowym. Na zewnątrz żywopłotu dwa rzędy strzyżonych lip. Po wschodniej stronie pałacu, na linii szpaleru zamknięta z trzech stron altana z formowanych cisów, uposażona w kolumnę z XIX w. zwieńczoną pośrodku urną. Od strony południowej urokliwa aleja dojazdowa. Po śmierci Władysława Korzbok Łąckiego właścicielami posiadłości zostali kolejno jego dwaj synowie, bezpotomni Stefan i Stanisław. Po śmierci Stanisława Łąckiego w roku 1937 pałac przeszedł w ręce jego siostrzeńca i adoptowanego syna, hrabiego Feliksa Tyszkiewicz-Łąckiego.

Zespół pałacowo - parkowy w Pakosławiu:

- **pałac, 1840, XIX/XX, nr rej.: 303/A z 17.10.1968 r.**
- **park, XIX/XX, nr rej.: 421/A z 28.11.1968 r.**

W zach. części Pakosławia leży zespół pałacowo - parkowy. Tutaj pośrodku parku wznosi się pałac, proj. budowniczego Antoniego Krzyżanowskiego z Poznania, zbudowany w latach 1840-1842 dla Emilii Sczanieckiej. Rezydencja zajęła miejsce starszego, drewnianego, wyniszczonego na skutek pożaru dworu. Pałac parterowy z piętrową partią środkową, reprezentującą prostą i jednocześnie klasyczną formę, murowany.

W końcu XIX i na początku XX w. rozbudowany przez Łąckich, poprzez dodanie skrzydeł. Remontowany w 1933 r. Na osi piętrowy ryzalit. Pałac w Pakosławiu stanowi przykład architektury, która w doskonały sposób harmonizuje z otaczającym budynek parkiem.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Park krajobrazowy o pow. 8,25 ha i 3 - hektarowy ogród rozplanowany w oparciu o starszy drzewostan i uporządkowany zgodnie z oczekiwaniami Emilii Szczanieckiej (po roku 1850). Układ parku i schemat dróg obiegających teren założenia, przetrwały do czasów II Wojny Światowej. Po wojnie zmieniono przebieg dróg i ścieżek, a dawny ogród przeznaczono na wybieg dla koni. Drzewostan z tamtego okresu zachowany w dobrej kondycji: dęby, buki, graby, lipy, platany, sosny, jesiony, kasztanowce i klony. Przed frontem pałacu okazały dąb szypułkowy o obw. 385 cm i lipa drobnolistna o obw. 350 cm; sosna wejmutka o obw. 380 cm, grab zrosnięty z siedmiu pni o łącznym obw. 410 cm. Wokół obszernego prostokątnego dziedzińca, na wschód od parku zabudowania popołowarskie (kuźnia i rządówka) z okresu XIX i XX w. Murowane z czerwonych cegieł. Pałac nieczynny, opuszczony, park znacznie zaniedbany.

Zespół pałacowo - parkowy w Wąsowie:

- pałac nowy „zamek”, 1870-72, pocz. XX, nr rej.: 1689/A z 4.04.1975 r.
- park, XVIII - XX, nr rej.: j.w.
- pałac „stary”, 1780-86, XX, nr rej.: 1101/A z 6.05.1970 r.
- kaplica, 1790, nr rej.: j.w.
- dom ogrodnika, XIX/XX, nr rej.: 2245/A z 1.09.1992 r.
- dom odźwiernego, XIX/XX, nr rej.: j.w.

Imponująca neogotycka rezydencja wyrasta na wzniesieniu na terenie tutejszego parku krajobrazowego. Powstała w dwóch etapach z inicjatywy nowych właścicieli majątku Wąsowo - Niemieckiej rodziny Hardtów. Pierwszy etap przypadł na lata 1870-1872. Wówczas to berliński bankier i przemysłowiec Richardt Hardt wznosił

dla siebie wg proj. berlińskiego architekta Gustawa Erdmanna okazałą neogotycką willę, która kontrastowała niespokojną linią fasad i którą od północnego wschodu zdobiła wysoka ośmioboczna wieża widokowa, zwieńczona blankowaniem i wysmukłym, ostrosłupowym

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

helmem. Do wieży przylegała parterowa, cztero arkadowa loggia. Elewację pałacu współtworzyła ciemnoczerwona cegła klinkierowa, uzupełniona o detale z piaskowca - dla Wielkopolski było to obce, nowe, niespotykane do tej pory rozwiązanie. Rezydencja stylem nawiązywała do średniowiecznych budowli. Jej dwukondygnacyjna, oparta na prostokątnym rzucie bryła, nakryta została wysokimi dachami. 30 lat później ok. roku 1900 w związku z planowaną w Wąsowie wizytą cesarza Wilhelma II, Wilhelm von Hardt, syn Richarda rozbudował pałac do obecnych rozmiarów. Zachował pierwotny charakter budowli. Obudował ją ze wszystkich stron nowymi skrzydłami, różnej wielkości i kształtu ryzalitami, wieżyczkami (pięciokondygnacyjne, ośmiokątne, znajdują się w pn. - wsch. części pałacu i nadają mu gotyckiego charakteru), wykuszami i aneksami, na których wprowadził loggie i tarasy. Całość nakryły wyniosłe, zróżnicowane dachy z akcentującymi ich formę wysokimi szczytami i wieżyczkami. Przebudował również wieżę z galerią widokową. Zmienił ją w potężną basztę z wykuszami u szczytu, zwieńczoną wysokim, ostrosłupowym hełmem, przedłużonym wysmukłą latarnią i stożkowym zwieńczeniem z kulą i iglicą u szczytu. W zach. ryzalicie fasady zaprojektował nowe, główne wejście reprezentacyjne do pałacu. Poprzedzał je okazały, kryty podjazd. W roku 2011 doszło do pożaru Pałacu Hardta, jednakże w ramach licznych prac pałac i jego wieża zostały odrestaurowane.

Zespół dworski w Porażynie, nr rej.: 1775/A z 15.12.1977 r.:

- **dwór, 1880 r., 1900 r.**
- **stajnia, k. XIX**
- **park leśny, 2 poł. XIX**

Pałac w Porażynie to rezydencja Eichenhorst (gniazdo dębów) wybudowana w lesie w roku 1882 przez ówczesnego właściciela dóbr opalenickich, Franza Heinricha von Beyma. Pałac - willę zaprojektowała znana berlińska firma architektoniczna Hermann von der Hude i Julius Hennicke. Rezydencję charakteryzują

zgrabne proporcje, ceglane ściany z tynkowanymi detalami i silnie wysunięte okapy. Budynek przebudowany, najpierw w roku 1900, a następnie w latach 1939 -1945 (portyk kolumnowy zastąpiono półkolistym gankiem).

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Zespół dworski w Wytomyślu

- **dwór**
- **park, k. XIX, nr rej.: 1954/A z 12.09.1984 r.**

W płd.-zach. części Wytomyśla rozciąga się park krajobrazowy o pow. 2,1 ha, z pomnikowymi drzewami. Najokazalsze z nich to najgrubsza, wypróchniała i zamierająca już lipa o obw. 510 cm. Wznosi się w nim dwór z pocz. XIX w. Po spaleniu w 1954 r., odbudowany w latach 1957-1958

w zmienionej formie, w stanie surowym. Murowany, otynkowany. Parterowy, podpiwniczony, zawiera poddasze. Fasadą zwrócony na wschód. Fasada siedmioosiowa, z piętrowym trójosiowym ryzalitem, podzielonym bliźnimi pilastrami. Ryzalit zwieńczony trójkątnym frontonem. Dach nowy, mansardowy. W piwnicach sklepienie kolebkowe z lunetami i segmentowe. Układ wnętrza trzytraktowy. Na osi sień i schody ze starą balustradą, korytarz. Obok zabudowania folwarczne pochodzące częściowo z końca XIX w.

Zespół dworski w Śliwnie, nr rej.: 335/A z 22.10.1968 r.:

- **park, XVIII - XIX**
- **wieża romantyczna, poł. XIX**
- **dom rządcy, 1 poł. XIX**
- **kuźnia, poł. XIX**
- **kaplica grobowa rodziny Hildenbrandt, XIX/XX, nr rej.: 1781/A z 20.02.1979 r.**

Pośrodku wsi Śliwno rozciąga się park krajobrazowy o pow. 8,7 ha. Pomimo zaniedbania na jego obszarze dostrzec można pozostałości ciekawego zagospodarowania - ślady założenia regularnego (najstarsza część w stylu francuskim występuje po stronie wsch. parku) z poł. XVIII w. (np. aleje grabowe), staw i kopce.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Architekturę obszaru parku współtworzy również dwór, wzniesiony w poł. XIX w. przez Kordulę, siostrę Emilii Szczanieckiej. Pierwotnie neogotycki.

W sąsiedztwie romantycznej wieży neogotycka kaplica grobowa Hildebrandów z przełomu XIX i XX w. Kaplica została najpierw zakupiona przez Hildebrandta w Anglii, a dopiero potem przeniesiona na teren parku w Śliwnie. Ośmioboczna, z czerwonej cegły. Zwieńczona dachem krytym łupkiem, w kształcie wieżyczki. Nad wejściem herb rodziny Hildebrandtów. We wnętrzu sklepienie krzyżowo - żebrowe. Pod podłogą kaplicy rodzinna krypta. Po wojnie obiekt uległ znacznemu zdewastowaniu (wybite okna, wyważone drzwi, rozbita podłoga). Nieco dalej znajdują się ocalałe resztki grotu

i krąg kamiennych siedzisk, które dawniej wykorzystywano jako teatr letni. Park w Śliwnie okala częściowo zachowane kamienne opłotowanie z poł. XIX w. W jego południową część wkomponowano barokową figurę Św. Wawrzyńca.

Zespół dworski w Rudnikach:

- **dwór, nr rej.: 2246/A z 10.09.1992**
- **park, nr rej.: 1952/A z 3.09.1984**

Dwór w stylu neoklasycznym, pochodzący prawdopodobnie z 1925 r. Gruntownie przebudowany w okresie międzywojennym, za sprawą ówczesnego właściciela Rudnik Tadeusza Ruczyńskiego. Otynkowany, parterowy, wysoko podpiwniczony. Bryła wydłużona, na rzucie prostokąta.

Dach dwuspadowy z powiekowymi okienkami. W środkowej części elewacji frontowej zaprojektowany okazały portyk, poprzedzony szerokimi schodami, prowadzącymi na poziom

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

wysoko usytuowanego parteru. Portyk wsparty na czterech kolumnach o gładkich trzonach i jońskich kapitelach. Zwieńczony trójkątnym naczółkiem z półkolistym oknem w środkowym polu. Boczne partie elewacji frontowej przyozdobione łącznie ośmioma prostokątnymi oknami, z charakterystycznymi architektonicznymi obramieniami. Środek tylnej elewacji dworu zwróconej ku ogrodowi wzbogacony o płytki ryzalit, rozczłonkowany czterema pilastrami o jońskich kapitelach i zwieńczony trójkątnym naczółkiem. W bocznych częściach tej elewacji, które wyróżnia liczba pięciu prostokątnych okien, występują obramienia okienne, dodatkowo ozdobione klasycystyczną dekoracją w formie podwieszanej draperii. Dawniej z tyłu dworu znajdował się obszerny taras ze schodami prowadzącymi do parku.

Zespół dworski w Sielinku:

- **dwór, nr rej.: 2235/A z 8.06.1992**
- **park, nr rej.: 1963/A z 6.09.1984**

W zachowanym parku krajobrazowym o pow. 4,9 ha z końca XIX w., który charakteryzuje stary drzewostan w postaci pomnikowych buków o obw. 310 i 340 cm oraz

dębów o obw. do 350 cm wznosi się dość zaniedbany, opuszczony, aczkolwiek posiadający ciekawą bryłę dwór z 1888 r. Dwór charakteryzuje drewniana weranda od strony północnej, dobudowane nieco później prostopadłe piętrowe skrzydło, mała wystawka na osi i dwuspadowy kryty dach. Obok występują obszerne zabudowania gospodarcze (plus gorzelnia) częściowo pochodzące z początku XX w. Dawniej mieściło się w nich gospodarstwo doświadczalne WODR (Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego), współcześnie folwark RSP z Urbanowa. Obecnie dwór w Sielinku znajduje się w rękach prywatnych.

Zabytki techniki

Do zabytków techniki zlokalizowanych na terenie powiatu zaliczyć można:

- cukrownię w Opalenicy,
- opalenicką kolej dojazdową,
- młyn przemysłowy w Nowym Tomysłu,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- zespół dworca w Zbąszyniu,
- dworzec stacji wąskotorowej w Nowym Tomysłu i Lwówku,
- wiatrak koźlak w Rudnikach).

Założenia folwarczne

Do najcenniejszych i najlepiej zachowanych w pierwotnym układzie zespołów w Wielkopolsce na terenie powiatu nowotomyskiego należą założenia folwarczne w Chraplewie, Wąsowie i Posadowie. Założenia folwarczne są przykładem wielokulturowości dziedzictwa Wielkopolski oraz zachowania historycznej integralności.

5.2.3. Zestawienie obiektów z terenu powiatu wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Wielkopolskiego

Wykaz zabytków na terenie powiatu nowotomyskiego wpisanych do Rejestru Zabytków Województwa Wielkopolskiego przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 2. Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu nowotomyskiego.

Lp.	Gmina	Miejscowość	Obiekt	Data powstania	Nr decyzji o wpisie do rejestru zabytków
1	Kuślin	Chraplewo	zespół pałacowy - pałac,	1888 r.	nr rej.: 925/1/Wlkp/A z 1.03.1973
2	Kuślin	Chraplewo	zespół pałacowy - park	XIX w.	nr rej.: 925/1/Wlkp/A z 1.03.1973
3	Kuślin	Chraplewo	zespół pałacowy - stajnia-	1888 r.	nr rej.:

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

		o	wozownia		925/2/Wlkp/A z 24.04.1991
4	Kuślin	Chraplew o	zespół pałacowy - domek ogrodnika	k. XIX w.	nr rej.: 925/3/Wlkp/A z 16.12.1991
5	Kuślin	Chraplew o	zespół folwarczny - rządówka	4. ćw. XIX w.	nr rej.: 49/Wlkp/A z 19.07.2002:
6	Kuślin	Chraplew o	zespół folwarczny - budynek inwentarski	4. ćw. XIX w.	nr rej.: 49/Wlkp/A z 19.07.2002
7	Kuślin	Chraplew o	zespół folwarczny - 2 stodoły		
8	Kuślin	Chraplew o	zespół folwarczny - obora		
9	Kuślin	Chraplew o	zespół folwarczny - ogrodzenie, z bramami, mur		
10	Kuślin	Głuponie	dwór	XVIII w.	nr rej.: 117/A z 1.06.1968
11	Kuślin	Głuponie	budynek dworca stacji kolei wąskotorowej „Trzcianka Zachodnia”, ob. dom nr 96	1895 r.	nr rej.: 1076/Wlkp/A z 12.07.2019
12	Kuślin	Kuślin	Kościół ewangelicki, ob. rzym.- kat. par. pw. Zmartwychwstania Pańskiego	1881- 83	nr rej.: 2572/A z 26.02.1996
13	Kuślin	Michorze	Kościół par. pw. Wszystkich	1797-	nr rej.: 2478/A

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

		wo	Świątych	1800	z 12.12.1932
14	Kuślin	Michorze wo	Ogrodzenie z 2 kaplicami i bramą	1798- 1800	nr rej.: 933/A z 25.02.1970
15	Kuślin	Michorze wo	zespół pałacowy - pałac	1914	nr rej.: 15151/A z 11.04.1974
16	Kuślin	Michorze wo	zespół pałacowy - park	XIX w.	nr rej.: 1687/A z 4.04.1975
17	Kuślin	Śliwno	zespół dworski - park	XVIII - XIX	nr rej.: 335/A z 22.10.1968
18	Kuślin	Śliwno	zespół dworski - wieża romantyczna	poł. XIX	
19	Kuślin	Śliwno	zespół dworski - dom rządcy	1 poł. XIX	
20	Kuślin	Śliwno	zespół dworski - kuźnia	poł. XIX	
21	Kuślin	Śliwno	zespół dworski - kaplica grobowa rodziny Hildenbrandt	XIX/XX	nr rej.: 1781/A z 20.02.1979
22	Kuślin	Trzcianka	zespół pałacowy - pałac	XIX, 1910	nr rej.: 1777/A z 15.12.1977
23	Kuślin	Trzcianka	zespół pałacowy - park	XIX	nr rej.: 1777/A z 15.12.1977
24	Kuślin	Turkowo	mauzoleum rodziny von Stich, w lesie przy drodze do Sędzinka	pocz. XX	nr rej.: 2632/A z 21.10.1997
25	Kuślin	Turkowo	park dworski	1 poł. XIX	nr rej.: 334/A z 22.10.1968
26	Kuślin	Wąsowo	zespół pałacowy - pałac nowy „zamek”	1870- 72,	nr rej.: 1689/A z 4.04.1975

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

				pocz. XX	
27	Kuślin	Wąsowo	zespół pałacowy - park	XVIII - XX	nr rej.: 1689/A z 4.04.1975
28	Kuślin	Wąsowo	zespół pałacowy - pałac „stary”	1780- 86, XX	nr rej.: 1101/A z 6.05.1970
29	Kuślin	Wąsowo	zespół pałacowy - kaplica	1790	nr rej.: 1101/A z 6.05.1970
30	Kuślin	Wąsowo	zespół pałacowy - dom ogrodnika	XIX/XX	nr rej.: 2245/A z 1.09.1992
31	Kuślin	Wąsowo	zespół pałacowy - dom odźwiernego	XIX/XX	nr rej.: 2245/A z 1.09.1992
32	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - 2 obory	2 poł. XIX	nr rej.: 2186/A z 5.03.1990 i z 22.11.2001:
33	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - kuźnia i stelmacharnia		
34	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - gorzelnia z domem mieszkalnym		
35	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - 2 stodoły		
36	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - stajnia koni wyjazdowych		
37	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - dom rządcy i stajnia koni roboczych		
38	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - spichrz		
39	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - cielętnik		
40	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - mleczarnia		

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

41	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - stajnia, ob. magazyn		
42	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - garaż		
43	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - garaż pługów parowych		
44	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - wiata		
45	Kuślin	Wąsowo	zespół folwarczny - ogrodzenie mur		
46	Lwówek	Brody	kościół par. pw. św. Andrzeja Apostoła, drewn.	1670-73, 1756	nr rej.: 2467/A z 12.12.1932
47	Lwówek	Brody	zespół pałacowy - pałac	1890, 1900	nr rej.: 1419/A z 11.04.1973
48	Lwówek	Brody	zespół pałacowy - park	1 poł. XIX	nr rej.: 1683/A z 4.04.1975
49	Lwówek	Brody	zespół pałacowy - kaplica z mauzoleum	k. XIX	nr rej.: 2148/A z 25.03.1988
50	Lwówek	Brody	zespół folwarczny - gorzelnia	2 poł. XIX	nr rej.: 2149/A z 31.03.1988:
51	Lwówek	Brody	zespół folwarczny - budynek gospodarczy, przy gorzelni		
52	Lwówek	Brody	zespół folwarczny - spichlerz		
53	Lwówek	Konin	zespół pałacowy - pałac	2 poł. XIX	nr rej.: 1685/A z 4.04.1975
54	Lwówek	Konin	zespół pałacowy - park		
55	Lwówek	Lwówek	kościół par. pw. NMP Wniebowziętej, ul. Pniewska	2 poł. XV-XVI	nr rej.: 2385/A z 12.12.1932

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

56	Lwówek	Lwówek	kościół cmentarny pw. Świętego Krzyża	1780	nr rej.: 2386/A z 12.12.1932
57	Lwówek	Lwówek	kościół ewangelicki, ob. nieużytkowany, ul. Szczanieckiej	1778	nr rej.: 145/A z 1968
58	Lwówek	Lwówek	budynek dworca stacji kolei wąskotorowej „Lwówek”, ul. Pniewska 58	1896	nr rej.: 1073/Wlkp/A z 12.07.2019
58	Lwówek	Lwówek	budynek parowozowni (w zespole Opalenickiej Kolei Dojazdowej)	1896	nr rej.: 1073/Wlkp/A z 12.07.2019
59	Lwówek	Lwówek	zespół pałacowy - pałac	1728, 1780, 1890	nr rej.: 147/A z 15.07.1968
60	Lwówek	Lwówek	zespół pałacowy - park	XVIII/XI X	nr rej.: 147/A z 15.07.1968
61	Lwówek	Lwówek	dom, al. Szczanieckiej 30 (d. ul. Aleje 7)	k. XVIII	nr rej.: 910/A z 20.02.1970
62	Lwówek	Lwówek	zabudowa Rynku, Rynek, 1	1 poł. XIX	nr rej.: 1620/A z 17.09.1974
63	Lwówek	Lwówek	dom, ul. Wittmana 9 (d. 32)	k.XVIII	nr rej.: 932/A z 25.02.1970
64	Lwówek	Lwówek	spichrz, ul. Długa 18	1851	nr rej.: 4/A z 19.04.1999
65	Lwówek	Pakosław	d. szpital, ob. dom nr 10	1 poł. XIX	nr rej.: 1211/A z 2.09.1970
66	Lwówek	Pakosław	zespół pałacowy - pałac	1840	nr rej.: 303/A z 17.10.1968
67	Lwówek	Pakosław	zespół pałacowy - park	XIX/XX	nr rej.: 421/A z 28.11.1968

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

68	Lwówek	Posadowo	zespół pałacowy - pałac	1870, 1910	nr rej.: 349/A z 29.10.1968
69	Lwówek	Posadowo	zespół pałacowy - park	XVIII - XIX	nr rej.: A/2 z 26.02.1948
70	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - oficyna	XIX/XX	nr rej.: 2083/A z 22.04.1986
71	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - budynek mieszkalny		
72	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - powozownia		
73	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - ujeżdżalnia		
74	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - 5 stajni		
75	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - 2 stodoły		
76	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - 2 magazyny		
77	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - kuźnia		
78	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - ambulatorium weterynaryjne		
79	Lwówek	Posadowo	zespół folwarczny - apteka		
80	Lwówek	Posadowo	dom nr 4, poza granicami zespół folwarczny - folwarku		
81	Lwówek	Posadowo	dom nr 5, poza granicami zespół folwarczny - folwarku		
82	Miedzicho	Bolewice	kościół ewangelicki, ob. rzym.-	1936	nr rej.: 380

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

	wo		kat. par. pw. Chrystusa Króla		z 27.02.1992
83	Miedzichowo	Miedzichowo	kościół ewangelicki, ob. rzym.-kat. par. pw. św. Stanisława	1907	nr rej.: 385 z 23.03.1992
84	Miedzichowo	Miedzichowo	pastorówka, ob. plebania	1907	nr rej.: 386 z 23.03.1992
85	Miedzichowo	Miedzichowo	dom nr 40, szach.,	XVIII/XI X	nr rej.: 934/A z 25.02.1970
86	Miedzichowo	Miedzichowo	młynarzówna, nr 44, szach.	poł. XIX	nr rej.: 339 z 31.12.1990
87	Nowy Tomyśl	Boruja Kościelna	zespół d. kościoła ewangelickiego - kościół, ob. rzym.-kat. par. pw. św. Wojciecha	1775-77, 1900, po 1950	nr rej.: 703/Wlkp/A z 8.09.2008
88	Nowy Tomyśl	Boruja Kościelna	zespół d. kościoła ewangelickiego - cmentarz kościelny	-	
89	Nowy Tomyśl	Boruja Kościelna	zespół d. kościoła ewangelickiego - pastorówka, ob. plebania	1900	
90	Nowy Tomyśl	Boruja Kościelna	zespół d. kościoła ewangelickiego - ogród plebański	XIX/XX	
91	Nowy Tomyśl	Boruja Kościelna	dom (chałupa) nr 15 (d. nr 81), drewn.,	1 poł. XIX	nr rej.: 2133/A z 9.09.1987
92	Nowy Tomyśl	Bukowiec	kościół par. pw. św. Marcina, drewn.	1737, 1923	nr rej.: 929/A z 24.02.1970
93	Nowy Tomyśl	Bukowiec	organistówka, szach., ul. Kościelna 4	4 ćw. XIX	nr rej.: 1067/Wlkp/A

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

					z 30.01.2019
94	Nowy Tomyśl	Nowa Boruja	dom (chata) nr 67 (d.117), drewn.,	1842	nr rej.: 1900/A z 5.01.1983
95	Nowy Tomyśl	Nowa Boruja	budynek gospodarczy, przy domu nr 88, drewn.	1 poł. XIX	nr rej.: 1910/A z 2.05.1983
96	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	kościół par. pw. MB Nieustającej Pomocy, ul. Piłsudskiego	1896	nr rej.: 2215/A z 25.10.1991
97	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	kościół ewangelicki, ob. rzym.- kat. fil. pw. Serca P. Jezusa, Rynek	1780	nr rej.: 2388/A z 12.12.1932
98	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	ratusz, ob. sąd, pl. Niepodległości 31	1879	nr rej.: 190/Wlkp/A z 28.06.2004
99	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	budynek dworca stacji kolei wąskotorowej „Nowy Tomyśl”, pl. Dworcowy 1 (w zespole Opalenickiej Kolei Dojazdowej)	1898	nr rej.: 1074/Wlkp/A z 12.07.2019
100	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	dom, pl. Niepodległości 21	k. XVIII	nr rej.: 935/A z 25.02.1970
101	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	dom, ul. Wojska Polskiego 15, szach.(ob. ul. Poznańska, nie istnieje)	k. XVIII	nr rej.: 937/A z 23.02.1970
102	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	dom, ul. Wojska Polskiego 16, szach. (przeniesiony → Muzeum Wikliniarstwa, ul. Olchowa 10)	k. XVIII	nr rej.: 938/A z 25.02.1970

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

103	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	zespół młyna przemysłowego, ul. Zbąszyńska 1 - spichrz, ob. młyn	1885	nr rej.: 2319/A z 14.10.1994
104	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	zespół młyna przemysłowego, ul. Zbąszyńska 1 - spichrz, ob. czyszczarnia	1885	
105	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	zespół młyna przemysłowego, ul. Zbąszyńska 1 - budynek administracyjno-mieszkalny	k. XIX	
106	Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	zespół młyna przemysłowego, ul. Zbąszyńska 1 - kotłownia, ob. garaż	k. XIX	
107	Nowy Tomyśl	Sątopy	kościół ewangelicki, ob. rzym.- kat. par. pw. św. Andrzeja Boboli	1906-8	nr rej.: 2571/A z 26.02.1996
108	Nowy Tomyśl	Stare Jastrzębsko	kościół ewangelicki, ob. rzym.- kat. par. pw. NMP Królowej Polski	1914	nr rej.: 2574/A z 26.02.1996
109	Nowy Tomyśl	Stary Tomyśl	zespół dworski - dwór	2 poł. XVIII	nr rej.: 1079/A z 18.04.1970
110	Nowy Tomyśl	Stary Tomyśl	zespół dworski - park	XVIII/XI X	nr rej.: 2011/A z 8.08.1985
111	Nowy Tomyśl	Szarki	dom nr 29	2 poł. XIX	nr rej.: 1895/A z 17.02.1982
112	Nowy Tomyśl	Wytomyśl	kościół pw. św. Michała Archanioła	k. XVIII	nr rej.: 1080/A z 18.04.1970
113	Nowy Tomyśl	Wytomyśl	dzwonnica	ok. 1800	nr rej.: 1080/A z 18.04.1970
114	Nowy Tomyśl	Wytomyśl	park	k. XIX	nr rej.: 1954/A

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

	Tomyśl				z 12.09.1984
115	Opalenica	Dakowy Mokre	kościół par. pw. św. Katarzyny	1901-04	nr rej.: 134/Wlkp/A z 5.06.2003
116	Opalenica	Dakowy Mokre	cmentarz kościelny		
117	Opalenica	Dakowy Mokre	ogrodzenie z bramą		
118	Opalenica	Dakowy Mokre	zespół dworski - dwór	2 poł. XIX	nr rej.: 1774/A z 15.12.1977
119	Opalenica	Dakowy Mokre	zespół dworski - oficyna	XIX/XX	nr rej.: 1898/A z 13.07.1982
120	Opalenica	Dakowy Mokre	zespół dworski - park	poł. XIX	nr rej.: 1774/A z 15.12.1977 oraz 1951/A z 31.08.1984
121	Opalenica	Niegolewo	kaplica pw. św. Anny, obok wjazdu do parku pałacowego	1920	nr rej.: 768/Wlkp/A z 2.11.2009
122	Opalenica	Niegolewo	zespół pałacowy - pałac	XIX	nr rej.: 1417/A z 1.03.1973
123	Opalenica	Niegolewo	zespół pałacowy - park	XIX	nr rej.: 1688/A z 4.04.1975 oraz 1958/A z 18.10.1984
124	Opalenica	Niegolewo	zespół pałacowy - spichrz	XIX	nr rej.: 338/A z 29.10.1968
125	Opalenica	Opalenica	układ urbanistyczny	-	nr rej.: 2220/A z 7.01.1992
126	Opalenica	Opalenica	kościół par. pw. św. Mateusza	1518,	nr rej.: 2389/A

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

				1620, 1841	z 10.03.1931
127	Opalenica	Opalenica	kostnica	1 poł. XVII	nr rej.: 946/A z 4.03.1970
128	Opalenica	Opalenica	kościół ewangelicki, ob. rzym.- kat. pw. św. Józefa, pl. Powstańców Wielkopolskich	1890	nr rej.: 2247/A z 10.09.1992
129	Opalenica	Opalenica	ratusz, ul. 3 Maja 1	1897	nr rej.: 154/Wlkp/A z 28.01.2004
130	Opalenica	Opalenica	dom, ul. 25 Stycznia 6	1 poł. XIX	nr rej.: 947/A z 4.03.1970
131	Opalenica	Opalenica	parowozownia z wieżą ciśnień stacji kolei wąskotorowej „Opalenica”, ul. 5 Stycznia 19	1896	nr rej.: 1077/Wlkp/A z 12.07.2019
132	Opalenica	Opalenica	budynek administracyjno- warsztatowy, ul. 5 Stycznia 17 a, 1 ćw. XX (w zespole Opalenickiej Kolei Dojazdowej)	1896	nr rej.: 1077/Wlkp/A z 12.07.2019
133	Opalenica	Opalenica	zespół cukrowni, ul. 5 Stycznia 48 - budynek fabryczny, ob. surownia i produktownia	1888- 89	nr rej.: 289/Wlkp/A z 24.03.2006
134	Opalenica	Opalenica	zespół cukrowni, ul. 5 Stycznia 48 - magazyn cukru, ob. pakownia	1917- 18	
135	Opalenica	Opalenica	zespół cukrowni, ul. 5 Stycznia 48 - magazyn wyśrodków	1920	
136	Opalenica	Opalenica	zespół cukrowni, ul. 5 Stycznia	1884	nr rej.:

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

			48 - willa dyrektora		348/Wlkp/A z 20.06.2006
137	Opalenica	Opalenica	zespół cukrowni, ul. 5 Stycznia 48 - ogród przy willi	1884	nr rej.: 348/Wlkp/A z 20.06.2006
138	Opalenica	Porażyn	zespół dworski - dwór	1880, 1900	1775/A z 15.12.1977
139	Opalenica	Porażyn	zespół dworski - stajnia	k. XIX	
140	Opalenica	Porażyn	zespół dworski - park leśny	2 poł. XIX	
141	Opalenica	Porażyn	park folwarczny	XIX/XX	nr rej.: 1955/A z 10.1984
142	Opalenica	Rudniki	zespół dworski - dwór	ok. 1925	nr rej.: 2246/A z 10.09.1992
143	Opalenica	Rudniki	zespół dworski - park	ok. 1925	nr rej.: 1952/A z 3.09.1984
144	Opalenica	Rudniki	wiatrak koźlak	1815	nr rej.: 940/A z 25.02.1970
145	Opalenica	Sielinko	zespół dworski - dwór	2 poł. XIX	nr rej.: 2235/A z 8.06.1992
146	Opalenica	Sielinko	zespół dworski - park	2 poł. XIX	nr rej.: 1963/A z 6.09.1984
147	Zbąszyń	Łomnica	zespół kościoła parafialnego - kościół pw. św. Wawrzyńca	1770	nr rej.: 949/Wlkp/A z 12.12.1932, z 16.07.1968 i z 8.01.2015
148	Zbąszyń	Łomnica	zespół kościoła parafialnego - dzwonnica, drewn.		
149	Zbąszyń	Łomnica	zespół kościoła parafialnego - cmentarz kościelny		

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

150	Zbąszyń	Łomnica	zespół dworski - dwór	2 poł. XVIII	nr rej.: 148 z 15.07.1968
151	Zbąszyń	Łomnica	zespół dworski - 2 oficyny		
152	Zbąszyń	Łomnica	zespół dworski - park		
153	Zbąszyń	Nowa Wieś - Zamek	zespół pałacowy - pałac	2 poł. XIX, 1907	nr rej.: 104/Wlkp/A z 28.08.2002
154	Zbąszyń	Nowa Wieś - Zamek	zespół pałacowy - kaplica	XIX/XX	nr rej.: 104/Wlkp/A z 28.08.2002
155	Zbąszyń	Nowa Wieś - Zamek	zespół pałacowy - park	2 poł. XIX	nr rej.: A-9 z 20.07.1948
156	Zbąszyń	Nowa Wieś - Zamek	zespół pałacowy - cmentarz rodowy w parku	2 poł. XIX,	nr rej.: A-9 z 20.07.1948
157	Zbąszyń	Przyprostynia	Kościół cmentarny pw. św. Stanisława Bpa	XIX	939/A z 25.02.1970
158	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół urbanistyczno- architektoniczny	-	nr rej.: 3172 z 12.01.1981
159	Zbąszyń	Zbąszyń	kościół par. pw. Wniebowzięcia NMP	1757- 96	nr rej.: AK-I- 11a/208 z 12.12.1932
160	Zbąszyń	Zbąszyń	brama w ogrodzeniu	k. XVIII	nr rej.: 942 z 4.13.1970
161	Zbąszyń	Zbąszyń	kościół cmentarny pw. św. Mikołaja, drewn.	XVIII	nr rej.: 921 z 4.13.1970
162	Zbąszyń	Zbąszyń	kaplica grobowa rodziny Czajków - Szostaków, na cmentarzu par., ul. Mostowa	1907	nr rej.: 109/Wlkp/A z 3.09.2002

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

163	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zamkowy - fortyfikacje bastionowe - ziemne z fosą	XVII-XVIII	nr rej.: Z-II/116/49 z 16.09.1950
164	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zamkowy - wieża bramna		nr rej.: Z-II/116/49 z 16.09.1950
165	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zamkowy - browar, ob. Hotel		nr rej.: 1583 z 27.07.1974
166	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zamkowy - park, ob. miejski		nr rej.: 3201 z 27.12.1983
167	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zabudowań stacji kolejowej, pl. Dworcowy 5-7 - dworzec stary	1870, 1891	nr rej.: 961/Wlkp/A z 15.05.2015
168	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zabudowań stacji kolejowej, pl. Dworcowy 5-7 - dworzec nowy	1920-27	
169	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zabudowań stacji kolejowej, pl. Dworcowy 5-7 - poczta dworcowa	1870, 1908	
170	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zabudowań stacji kolejowej, pl. Dworcowy 5-7 - wiata peronu I, met.	1920-27	
171	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół zabudowań stacji kolejowej, pl. Dworcowy 5-7 - wiata peronu III, żeliwna	1870	
172	Zbąszyń	Zbąszyń	dom, ul. Garczyńskich 1	1800	nr rej.: 943 z 4.03.1970
173	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół pałacowy, ul. Marcinkowskiego 1 - pałac	XIX/XX	nr rej.: 840/Wlkp/A z 10.06.2011

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

174	Zbąszyń	Zbąszyń	zespół pałacowy, ul. Marcinkowskiego 1 - park	XIX/XX	nr rej.: 840/Wlkp/A z 10.06.2011
175	Zbąszyń	Zbąszyń	dom, ul. Senatorska 10	XVIII/XI X	nr rej.: 945 z 4.03.1970
176	Zbąszyń	Zbąszyń	dom, ul. Senatorska 21	1904	nr rej.: 232/Wlkp/A z 17.05.2005
177	Nowy Tomyśl	Boruja Nowa	Chata w zagrodzie nr 76	XIX	Nr rej. 1175/Wlkp/B Z 20.12.2023
178	Nowy Tomyśl	Boruja Nowa	Zagroda nr 76 wraz z otoczeniem	XIX	Nr rej. 1176/Wlkp/B z 20.12.2023
179	Miedzichowo	Sępólno	- dom (chałupa), drewn.,	1843	nr rej.: 1158/Wlkp/A z 9.01.202

Źródło: Informacje przekazane przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami rejestrowymi przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2024 poz. 1292.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 27 lipca 2011 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych.

Obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Prace mające charakter bieżącej konserwacji, np. odświeżanie ścian we wnętrzu obiektu bez zmiany ich kolorystyki i wymiany tynków, miejscowa wymiana instalacji np. gniazd elektrycznych, kranów itp., wymiana powojennego wystroju wnętrz bez naruszania zabytkowej substancji obiektu, nie wymagają uzyskania pozwolenia konserwatorskiego, jedynie zgłoszenia właściwemu konserwatorowi.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Zespół pałacowy i park w Trzciance wpisane pod nr rej.: 1777/A z 15.12.1977 do Rejestru Zabytków Województwa Wielkopolskiego użytkuje obecnie Zespół Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Ustawicznego im. Gen. Dezyderego Chłapowskiego w Trzciance, dla którego organem prowadzącym jest Powiat Nowotomyski. Znajdujący się tam neoklasycyzy pałac Jacobich powstał w drugiej połowie XIX wieku i był rozbudowany w roku 1910. Ten zabytek to dwukondygnacyjna, podpiwniczona budowla o mocno rozbudowanej bryle. Została wzniesiona na planie zbliżonym do prostokąta i nakryta wysokimi czterospadowymi dachami z oknami powiekowymi. Wejście główne poprzedzono drewnianym gankiem. Wokół pałacu znajduje się dobrze utrzymany park krajobrazowy z aleją grabową i pomnikowymi drzewami. Na skraju parku znajduje się neogotycka kaplica grobowa Jacobich z połowy XIX w. Obecnie w budynku pałacu mieści się m.in. kuchnia i stołówka dla uczniów, w tym zamieszkujących w internacie oraz reprezentacyjna sala przeznaczona na uroczystości, spotkania, wykłady, itp. Zabytek jest w stanie dobrym. Pielęgnacją parku zajmują się pracownicy ZS RCKU w Trzciance.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Powiat Nowotomyski stara się dokonywać niezbędnych remontów tego zabytku. W 2024 r. pozyskano dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 666.400,00 zł na zadanie pn. „Wymiana pokrycia dachowego zabytkowego pałacu w Trzciance”. Pokrycie dachowe wymagało pilnej modernizacji, z uwagi na pojawiające się problemy z przeciekaniem, a także odprowadzaniem wody opadowej z połaci, która powodowała miejscowe zalewanie elewacji. Całkowity koszt inwestycji wyniósł 680.000,00 zł, z czego wkład własny Powiatu Nowotomyskiego wyniósł 13 600,00 zł.

W miarę posiadanych przez Powiat Nowotomyski środków budżetowych i możliwości pozyskania dofinansowania ze źródeł zewnętrznych w kolejnych latach, przy współpracy z Wojewódzkim Wielkopolskim Konserwatorem Zabytków realizowane będą kolejne remonty.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że budynek Zespołu Szkół nr 1 w Zbąszyniu, dla którego organem prowadzącym jest Powiat Nowotomyski - przy ul. 17 Stycznia 27 (budynek Dyrekcji Kolei) oraz Szkoła przy ulicy Powstańców Wielkopolskich 43 wpisane są do Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta i Gminy Zbąszyn.

5.2.4. Zabytki ruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje zabytek ruchomy, jako „rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością i stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”. Do zabytków ruchomych podlegających ochronie i opiece zalicza się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, prezentujące minione kierunki artystyczne oraz inne obiekty niebędące w pełni dziełami sztuki (np. wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, obiekty etnograficzne, instrumenty muzyczne, przedmioty zgromadzone w kolekcjach, numizmaty, pieczęcie, medale i order, militaria, pamiątki historyczne, przedmioty związane z wybitnymi osobistościami lub instytucjami). Ponadto, prócz obiektów wchodzących w skład wyposażenia budowli, także ich wystrój architektoniczny nazywany jest zabytkiem ruchomym (np. rzeźby, płaskorzeźby, malowidła ściennie, mozaiki, sztukaterie i detal architektoniczny: gzymsy, obramowania otworów okiennych i drzwiowych oraz rzeźby ogrodowe, fontanny, kapliczki i krzyże przydrożne, drogowskazy kamienne, nagrobki itp.).

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Rejestr Zabytków Ruchomych prowadzony jest podobnie jak Rejestr Zabytków Nieruchomych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku lub z obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę. Do rejestru zabytków nieruchomych nie wpisuje się obiektów znajdujących się w inwentarzu muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Ich stan zachowania jest z reguły bardzo dobry - poddawane są bieżącym konserwacjom. Najcenniejsze są oczywiście najstarsze dzieła sztuki - obrazy, rzeźby, czy wystrój kościołów. Do zabytków ruchomych należą również epitafia i płyty osadzone na murach kościoła. Wykaz zabytków ruchomych na terenie powiatu nowotomyskiego wpisanych do rejestru zabytków przedstawiono w poniższej tabeli.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Tabela 3. Wykaz zabytków ruchomych na terenie powiatu nowotomyskiego.

Gmina	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Rok wpisu do rejestru	Ilość
Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	Lokomobila parowa „Lanz”	367/Wlkp/B	1983	1
Opalenica	Opalenica	Kościół p.w. św. Józefa (poewangelicki) - wyposażenie 7 obiektów	368/Wlkp/B	1998	7
Zbąszyń	Przyprostynia	Kościół cmentarny p.w. św. Stanisława Biskupa - wystrój i wyposażenie - 6 obiektów	369/Wlkp/B	1985	6
Róża	Nowy Tomyśl	Krzyż przydrożny	370/Wlkp/B	1955	1
Zbąszyń	Zbąszyń	Kościół cmentarny p.w. św. Mikołaja - ołtarz główny, obraz „św. Mikołaj” oraz obraz „W katakumbach”	371/Wlkp/B	1981	2
Zbąszyń	Zbąszyń	Kościół p.w. Najświętszej Marii Panny Wniebowziętej - wystrój i wyposażenie 44 obiekty	219/Go	1981	44
Brody	Lwówek	Kościół p.w. św. Andrzeja - wyposażenie 69 obiektów	74/Wlkp/B	2005	69
Nowy Tomyśl	Nowy Tomyśl	Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa - wystrój	106/Wlkp/B	2007	7

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

		i wyposażenie 7 obiektów			
Zbąszyń	Zbąszyń	Sklep rzeźniczy przy ul. Senatorskiej 21 - wystrój i wyposażenie	75/Wlkp/B	2005	1
Lwówek	Lwówek	Kościół p.w. NMP Wniebowziętej - wystrój i wyposażenie 56 obiektów	119/Wlkp/B	2008	56
Lwówek	Lwówek	Kościół cmentarny p.w. św. Krzyża - wystrój i wyposażenie 9 obiektów	118/Wlkp/B	2008	9
Wytomyśl	Nowy Tomyśl	Kościół p.w. św. Michała Archanioła - wystrój i wyposażenie 34 obiekty	117/Wlkp/B	2008	34
Łomnica	Zbąszyń	Kościół p.w. św. Wawrzyńca w Łomnicy - wystrój i wyposażenie 36 obiektów	165/Wlkp/B	2009	36
Boruja Kościelna	Nowy Tomyśl	Mechanizm zegara wieżowego wraz z tarczami z kościoła parafialnego p.w. św. Wojciecha w Borui Kościelnej	205/Wlkp/B	2011	1
Wąsowo	Kuślin	Kościół p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego w Wąsowie	383/Wlkp/B	2015	7
Lwówek		Zespół mebli z wyposażenia wewnątrz pałacu w Posadowie	49/Wlkp/B	2003	21

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

		i Koninie			
Miedzichowo	Miedzichowo	Kościół pw.św. Stanisława BM- wystrój i wyposażenie	589/Wlkp/B	2022	9
Kuślin	Turkowo	Mozaika na ścianie kaplicy	502/Wlkp/B	2018	1
Boruja Kościelna	Nowy Tomysl	Instrument organowy wraz z prospektem	611/Wlkp/B	2024	1

Źródło: Informacje przekazane przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu.

5.2.5. Zabytki archeologiczne

Na terenie powiatu zauważa się wystąpienie szeregu skupisk stanowisk archeologicznych. Teren ten był intensywnie zasiedlony przez wszystkie okresy, od pradziejów, począwszy od środkowej epoki kamienia mezolitu, przez neolit, kulturę łużycką, kulturę przeworską, po okres wczesnego średniowiecza i okres nowożytny. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane są na terenie całego powiatu. Wszystkie stanowiska archeologiczne zewidencjonowane zostały w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), czyli ogólnopolskiego programu badawczo-konserwatorskiego wprowadzonego w 1978 roku. Program ten stanowi podstawową metodę ewidencjonowania stanowisk archeologicznych, systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez badania powierzchniowe oraz uwzględnianie wszelkich informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach.

Na terenie gminy Miedzichowo stanowiska archeologiczne skoncentrowane są w miejscowościach Bolewice, Grudna, Bolewisko. Tylko jedno stanowisko na terenie gminy Miedzichowo zostało wpisane do rejestru zabytków WWKZ w Poznaniu.

Największa koncentracja zabytków archeologicznych wpisanych w rejestr zabytków występuje na terenie gminy Lwówek. Trzy z nich zostały wpisane do rejestru zabytków WWKZ w Poznaniu. Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Lwówek pochodzą ze środkowej epoki kamienia. Intensywny rozwój osadnictwa nastąpił w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza (tylko kultury łużyckiej) o czym świadczą stanowiska archeologiczne zlokalizowane w dolinie Czarnej Wody, w Grońsku, Koninie i w dolinie Mogielnicy, w Brodach, Pakosławiu, Posadowie oraz nad jeziorem

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Linie. Liczne zasiedlenia terenu następowały także w czasach kultury pomorskiej, jednak najliczniej reprezentowane jest osadnictwo z okresu średniowiecza. W tym czasie kształtował się obecny układ miejscowości.

W gminie Zbąszyń osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne grupowało się przede wszystkim na terenach wokół jeziora Błędno oraz w dolnie Obry. Największe skupiska osadnicze zarejestrowano w następujących rejonach:

- rejon miasta Zbąszynia - pozostałości osadnictwa młodszej epoki kamienia (w tym kultury ceramiki wstęgowej klutej i kultury pucharów lejkowatych), kultury łużyckiej (w tym 2 cmentarzyska), okresu wpływów rzymskich. Najliczniej reprezentowane są jednak pozostałości osadnictwa wczesnośredniowiecznego i średniowiecznego.
- rejon miejscowości Strzyżewo i Przychodźko – intensywne osadnictwo pradziejowe począwszy od mezolitu przez młodszą epokę kamienia, kulturę łużycką po okres wpływów rzymskich oraz wczesnośredniowieczne związane z grodziskiem w Strzyżewie i późne średniowiecze.
- rejon miejscowości Przyprostynia, Perzyny i Zakrzewko – niezmiernie bogato reprezentowane jest tu osadnictwo neolityczne, kultury łużyckiej (w tym cmentarzysko) oraz okresu wpływów rzymskich (w tym cmentarzysko), a także intensywne osadnictwo średniowieczne.
- rejon miejscowości Łomnica, Jastrzębsko Nowe, Stefanowice, Chrośnica - szczególnie intensywne osadnictwo nowożytnie.

W ujęciu chronologicznym najstarsze ślady osadnictwa związane z mezolitem, znaleziono w Strzyżewie, Nowym Dworze i Stefanowicach. Jak wynika z badań archeologicznych prowadzonych na obszarach obejmujących gminę Zbąszyń, teren ten był intensywnie zasiedlony przez wszystkie okresy, od pradziejów, począwszy od środkowej epoki kamienia mezolitu, przez neolit, kulturę łużycką, kulturę przeworską, po okres wczesnego średniowiecza i okres nowożytny, czego egemplifikacją jest ponad 350 stanowisk archeologicznych (w tym archiwalnych).

Na terenie gminy Kuślin brak stanowisk archeologicznych objętych ochroną konserwatorską przez wpis do rejestru zabytków WKKZ. Cały obszar gminy został jednak rozpoznany archeologicznie metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski. Na obszarze gminy Kuślin interesujące są stanowiska archeologiczne ze względu na usytuowanie i zachowany materiał oraz cenne pod względem poznawczym dla problematyki osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

osady – wczesnośredniowieczne i późnośredniowieczne w miejscowości Chraplewo oraz z okresu neolitu i wpływów rzymskich w miejscowościach Wąsowo i Michorzewko. Na szczególną uwagę zasługują wielokulturowe osady w miejscowościach Chraplewo, Wąsowo i Głuponie, na których występują ślady osadnictwa z neolitu, epoki brązu, okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza, a także stanowiska w miejscowościach Chraplewo i Michorzewko – osady neolityczne oraz cmentarzyska kultury łużyckiej i pomorskiej w miejscowościach Wąsowo i Michorzewko.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie gminy Opalenica pochodzą z młodszej epoki kamienia – neolitu (4500-1800 lat p.n.e.), choć niektóre znaleziska mogą być jeszcze starsze. Stanowiska archeologiczne z tego okresu występują w niewielkich skupiskach głównie w okolicach Dakowych Mokrych, Uścięcic, Porążyna oraz Terespotockich. W wielu miejscach znajdowane są ślady osadnictwa z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, czasów tzw. kultury łużyckiej (1300-400 lat p.n.e.), w których nastąpił rozkwit osadnictwa na tych terenach. Najciekawsze stanowisko z tego okresu to cmentarzysko popielnicowe w Terespotockich. Licznie reprezentowane jest również osadnictwo z okresu wpływów rzymskich (pierwsze wieki naszej ery). W średniowieczu kształtował się obecny układ miejscowości, stąd osadnictwo z tego okresu jest bogato reprezentowane w rejonie większości z nich. Na terenie gminy występują 2 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków WWKZ w Poznaniu.

Na terenie miasta i gminy Nowy Tomyśl nie występują zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Gmina w całości została przebadana metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski, w efekcie czego zarejestrowano 433 stanowiska archeologiczne. Zbiór stanowisk archeologicznych jest zbiorem otwartym i ciągle uzupełnianym w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Najstarsze, uchwytnie obecnie, ślady osadnictwa w okolicach Nowego Tomyśla pochodzą z okresu mezolitu. Ślady te zaobserwowano w Nowym Tomyślu, Przyłęku, Sękowie, Wytomyślu i Glininie. Na stanowiskach tych znaleziono narzędzia i półfabrykaty krzemienne wykonane z krzemianu narzutowego w postaci grocików do strzał. Pierwsze ślady kulturowe epoki brązu pochodzą z okolic Nowego Tomyśla. W Cichej Górze zarejestrowano ślady cmentarzyska z tego okresu. W epoce żelaza w okolicach Nowego Tomyśla osadziła się ludność kultury pomorskiej. Ślady bytowania ludności z tej kultury w okolicach Nowego Tomyśla to głównie cmentarzyska i akcesoria grobowe, przede wszystkim w postaci urn twarzowych, w

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

których składano proch spalonych zmarłych. Znaleźiska takiego dokonano między innymi w Paproci, gdzie prawdopodobnie znaleziono urnę twarzową. Dalsze ślady tej kultury stwierdzono w Glinie i Jastrzębsku Starym. Jednym z najlepiej zbadanych dotychczas stanowisk archeologicznych kultury pomorskiej jest cmentarzysko w Wytomyślu, gdzie odkryto groby z kamiennymi obwarowaniami. Oprócz ceramiki naczyniowej i urn natrafiono na żelazny grot oszczepu z ostrym żeberkiem, fragment szpili żelaznej, stop szkła i brązu, ułamki drutu brązowego oraz stopione paciorki. Najliczniejsze ślady osadnicze w okolicach Nowego Tomyśla pochodzą z kultury łużyckiej, która rozwijała się od środkowej epoki brązu po wczesne okresy żelaza.

Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu nowotomyskiego przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 4. Wykaz zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków na terenie powiatu nowotomyskiego.

Lp.	Gmina	Miejscowość	Określenie obiektu	Nr rejestru	Data wpisu	Obszar AZP/ Nr stanowiska
1	Miedzichowo	Królewiec - Leśniczówka	Grodzisko	109/Wlkp/C	30.05.1980 r	52-17 1/15
Grodzisko typu biskupińskiego, datowane na V-III w. p.n.e. W IX-XII w. funkcjonowało w tym miejscu grodzisko wczesnośredniowieczne. Położone około 850 m na zachód od Leśnictwa Królewiec, między jeziorem Proboszczowskim, a Rybojadło Wielkie. W kształcie wydłużonego owala o przebiegu południe północ, wały wysokości do 1,5 m, miejscami sucha fosa od strony północnej i północno wschodniej. Znane co najmniej od początku XX w., wpisane do rejestru zabytków w 1980. Określane też jako stanowisko Rybojady II.						

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Grodzisko trudno dostępne, stan zachowania dobry. Stanowisko zajmuje obszar o powierzchni około 4 ha, zalesione starym drzewostanem.						
2	Zbąszyń	Nądnia	Grodzisko	415/Wlkp/C	02.12.1968 r.	55-17 1/25
Ślady osadnictwa w okolicy wsi Nądnia datowane są na V-VIII w. ślady osady na północny-zachód od wsi. W XII w. założono tutaj gród mający wzmocnić obronę zachodniej granicy Wielkopolski z Brandenburczykami. Pozostałości tego grodu to stożek o średnicy 25 m widoczny na łące w północno-wschodniej stronie Nądni.						
3	Lwówek	Bródki	Grodzisko	111/Wlkp/C	20.01.1986 r.	55-22 1/5
Zlokalizowane na prawym brzegu Mogilnicy, 350 m na zachód od gruntowej drogi z Bródek do Marszewa, 2 km na południe od zabudowań Bródek. Grodzisko wklęsłe z wałem i relikami fosy. Znane od co najmniej poł. XX w. W ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski badane powierzchniowo.						
4	Lwówek	Grońsko	Grodzisko	112/Wlkp/C	20.01.1986 r.	51-20 1/93
Grodzisko z wczesnego średniowiecza, częściowo zniwelowane. Położone w zabagnionej dolinie, około 1300 m na południe od Komorowa, 250 m od brukowanej drogi z Komorowa do Grońska. Grodzisko wklęsłe z fosą o wałach wzmocnionych kamieniami częściowo rozwieszonych. Średnica kotlinki około 30 m, szerokość wału u podstawy od 10-14 m, fosa szerokości do 10 m. Obiekt dostępny. Dotarcie utrudnione w okresie roztopów.						
5	Lwówek	Linie	Osada	113/Wlkp/C	31.01.1996 r.	50-20 25/108

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

6	Opalenica	Dakowy Mokre	Grodzisko	114/Wlkp/C	09.12.1974 r.	55-23 1/51
Grodzisko pierwotnie wklęsłe, obecnie częściowo zniszczone – wał zniwelowany w części północnej i południowej. Położone 800 m na północ od wsi Dakowy Mokre, 200 m od lasu, wśród łąk, między dwoma rowami melioracyjnymi, 200 m na zachód od szosy z Daków Mokrych do Buku. Grodzisko było „badane wykopaliskowo” w 1886 i 1918 r. W 1993 prowadzono badania powierzchniowe w ramach AZP. Grodzisko dostępne dla zwiedzających.						
7	Opalenica	Niegolewo	Grodzisko	A.K.I.11a/15/ 34	19.01.1934 r.	53-23 1/15
Grodzisko stożkowe o wysokości 4 m otoczone pozostałościami fosy. Odkopane zostało cmentarzysko wyposażone w urnę oraz ślady mieszkań. Stan zachowania dobry.						
8	Zbąszyń	Strzyżewo	Grodzisko	415/Wlkp/C	02.12.1968 r.	54-18 7/1
Na północ od mostu przez rzekę Obrę znajdują się pozostałości grodziska stożkowego o wymiarach 35x24 m z XIII w. Grodzisko dwufazowe z okresu wczesnego średniowiecza i średniowiecza położone na łące z ubytkami w rzeźbie.						

Źródło: Marek Wróbel, OT NID Poznań, PT Trzebiny, wizja lokalna.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

W najbliższych latach na terenie powiatu nowotomyskiego brak jest planowanych konkretnych inwestycji, zagrażających dziedzictwu archeologicznemu przewidzianych do realizacji przez władze powiatu nowotomyskiego.

Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe. Wszystkie zabytki archeologiczne - bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych. Należy tutaj przypomnieć, że ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na każdego, kto zamierza realizować nowe zalesienia lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności leśnej na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, obowiązek pokrycia kosztów badań archeologicznych oraz ich dokumentacji.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są natomiast inwestycje budowlane i przemysłowe (zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego, budowa dróg, rozwój sieci wodociągowej i kanalizacyjnej). Inwestycje te są realizowane corocznie na terenie każdej Gminy należącej do powiatu nowotomyskiego. Istotnym zagrożeniem jest również działalność rolnicza, zwłaszcza intensywna orka.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Dlatego dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych.

5.2.6. Dziedzictwo niematerialne

Powiatowe życie kulturalne rodzi się przede wszystkim w instytucjach kultury: gminnych domach i ośrodkach kultury, coraz częściej także w świetlicach wiejskich, szkołach, remizach straży pożarnych. Animatorzy kultury systematycznie i profesjonalnie dają podwaliny późniejszym działaniom artystycznym – zarówno indywidualnym, jak i zespołowym np. (orkiestry). Ważnym ubogaceniem tej działalności są organizacje pozarządowe realizujące działania kulturalne (w tym koła gospodyń wiejskich), biblioteki oraz twórcy ludowi.

Podmioty zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu:

Kuźnia w Nądni.

Kuźnia z 2 poł. XIX w. (1893 r.) to murowany budynek z drewnianym podcieniem, zlokalizowany w centrum wsi Nądni. Kuźnia posiada status czynnej. Przybliża historię dawnego rzemiosła kowalskiego. Kuźnię prowadzi pasjonata zbierania wszelkich przedmiotów użytku codziennego i cennych pod względem artystycznym wyrobów metalowych.

Kuźnia w Nądni to interesujący obiekt techniki wiejskiej, w którym zobaczyć można najstarsze datowane kowadło (1771 r.), kulę do kajdan dawnego więźnia oraz rzeczy, takie jak: młotki, cęgi, szczypce, dzwonki, rowery etc. Ponadto w kuźni mieści się pracownia wykonywanego tradycyjnymi metodami kowalstwa artystycznego. Kuźnia w Nądni to rodzaj skansenu, który

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

wciąż spełnia swoją pierwotną funkcję. Przyciąga zarówno tutejszą ludność, jak i krajowe oraz zagraniczne wycieczki.

Muzeum Ziemi Zbąszyńskiej i Regionu Kozła w Zbąszyniu.

Muzeum działa od kwietnia 2004 r. Jego główna siedziba to budynek byłej Szkoły Podstawowej nr 2, mieszczący się na Rynku - centralnym punkcie miasta Zbąszyń. Opiekę nad zbiorami sprawuje Zbąszyńskie Centrum Kultury. Muzeum podzielone jest na sale: historyczną, archeologiczną i etnograficzną. Posiada

interesujący zbiór naczyń i narzędzi z okresu neolitu i kultury łużyckiej. Jego główne atrakcje to bicykl z XIX w. (dar Wojciecha Kołaty) oraz powiększone pocztówki Sławomira Nowaka ze Zbąszynia, które ukazują miasto począwszy od XX w. Placówka przybliży także historię powstania Zbąszynia i jego kolejnych właścicieli aż do XIX w. Prezentuje folklor regionu: stroje ludowe, serwety z regionalnym haftem, przedmioty użytkowe, instrumenty ludowe, fotografie Kazimierza Olejniczaka, kozioł ślubny i weselny z XVI w. (instrumenty używane także i współcześnie). Oprócz wystaw stałych na terenie muzeum organizowane są także ekspozycje czasowe, artystyczne i historyczne. Odbývają się tutaj lekcje historyczne, spotkania z twórcami, ekspozycje rzeźby, malarstwa, fotografii, rękodzieła etc. W ramach Biesiady Kozłarskiej muzeum gości Koło Gospodyń Wiejskich, które w tym czasie przygotowuje degustacje regionalnych potraw. W przyszłości Muzeum Ziemi Zbąszyńskiej i Regionu Kozła planuje ekspozycje poświęcone historii kolejnictwa na ziemi zbąszyńskiej, Powstaniu Wielkopolskiemu, zbąszyńskim warsztatom rzemieślniczym oraz ekspozycję sakralną.

Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa w Nowym Tomyślu.

Muzeum Wikliniarstwa i Chmielarstwa to placówka unikatowa o dużym znaczeniu kulturowym, która nie ma swojego odpowiednika wśród żadnych innych

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

tego typu muzeów, zarówno w Polsce jak i na świecie. Nowotomyskie muzeum utworzono w maju 1985 r. jako oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno - Spożywczego w Szreniawie.

Zlokalizowane na obszarze Nowotomyskiego Parku Miejskiego. Tworzą je dwa obiekty:

1. Zabytkowy, poolęderski budynek mieszkalny z końca XVIII w., stanowiący istotny element dawnej zabudowy miasta. Budynek po przeniesieniu i zrekonstruowaniu stał się główną siedzibą muzeum. Tutaj prezentowane są dwie wystawy stałe:

- „Historia wikliniarstwa i plecionkarstwa w Polsce” - na parterze
- „Historia chmielarstwa w Polsce” - na poddaszu

2. Przekazana dla muzeum w roku 2006 przez Stowarzyszenie Plecionkarzy i Wikliniarzy Polskich w Nowym Tomysłu stodoła olęderska, zwana Dworkiem Myśliwskim. W roku 2010 doszło do pożaru Dworku Myśliwskiego.

Architekturą i sztuką ciesielską nawiązuje do tradycji osadnictwa olęderskiego. Na jej poddaszu prezentowana jest wystawa stała:

- „Artystyczne i użytkowe formy wiklinowe - nowe wzornictwo”, w ramach której podziwiać można niepowtarzalne formy wiklinowe w większości wykonane w czasie organizowanych na terenie muzeum od 2001 r. Ogólnopolskich Plenerów Wikliniarskich oraz konkursów plecionkarskich realizowanych w okresie Jarmarków Chmielo - Wikliniarskich.

Muzeum Gospodarki Mięsnej w Sielinku (oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie).

Dział na terenie WODR (Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego) od 1996 r. Utworzone z inicjatywy prof. Wincentego Pezackiego, który przez okres ponad 20 lat systematycznie zbierał i gromadził eksponaty związane z historią przetwórstwa mięsnego. Dysponuje najlepszymi warunkami lokalowymi - budynkiem halowym o pow. 1500 m².

Eksponaty muzeum uporządkowane zostały w czterech zespołach:

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- hala północna prezentuje zbiór fotografii, które ilustrują rozwój gospodarki mięsnej w ciągu 4 tysięcy lat i honorową tablicę z wykazem osób zasłużonych dla muzeum;
- hala wschodnia ukazuje eksponaty kulturowe, wśród nich: 29 sztandarów cechowych (najstarszy pochodzi z 1645 r.) i dokumenty porządkowe (najstarszy datowany jest na rok 1647), a także obszerny zbiór świadectw mistrzowskich i czeladniczych, skrzynie cechowe i druki zawodowe oraz unikatowe urządzenia pomocnicze (najdawniejsze pochodzi z roku 1605), takie jak np. pierwszy trychinoskop;
- w hali południowej podziwiać można eksponaty techniczne, np. urządzenia do produkcji sławnych polskich szynek puszkowanych i oryginalne lodówki, pochodzące z okresu międzywojennego. Wystawiono tutaj także najobszerniejszy w Polsce zbiór wyposażenia sklepów rzeźniczych w stylu secesyjnym: stół sprzedażny z roku 1902 i wagi sklepowe z lat 1913-1920. Wystawę uzupełniają urządzenia techniczne stosowane w procesach wytopu tłuszczów i w produkcji wyrobów, uporządkowane w kolejności ich powstawania;
- w hali zachodniej wyeksponowano wozy konne stosowane przy transporcie zwierząt i nieprzerobionych surowców oraz imponujących rozmiarów sprężarki chłodnicze, najstarsza z nich liczy sobie 130 lat.

Muzeum Gospodarki Mięsnej gromadzi prawie 7000 różnorodnych eksponatów, wśród których znajdują się depozyty czterech muzeów i Uniwersytetu Jagiellońskiego. Ukazuje historię rzemiosła rzeźniczego i przemysłu mięsnego od połowy XVII w. do lat 60. XX w., przetwórstwo mięsa od chwili uboju po wyrób wędlin i sprzedaż. Obok muzeum w Sielinku na świecie funkcjonują jeszcze tylko dwie placówki tego typu: na Węgrzech i w Niemczech.

5.2.7. Gminne ewidencje zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym.

Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana. Podstawą do sporządzenia Gminnego programu opieki nad zabytkami jest opracowana gminna ewidencja zabytków.

Wszystkie Gminy na terenie powiatu nowotomyskiego posiadają opracowane gminne ewidencje zabytków oraz gminne programy opieki nad zabytkami, jednakże zdecydowana większość opracowań straciła na aktualności.

Tabela 5. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie powiatu nowotomyskiego.

Lp.	Gmina	Gminna Ewidencja Zabytków nieruchomych i zabytków architektonicznych	Gminny Program Opieki nad Zabytkami
1.	Kuślin	Opracowana w 2012 r.	Opracowany na lata 2013 - 2016
2.	Lwówek	Opracowana w 2012 r.	Opracowany na lata 2009 - 2012
3.	Miedzichowo	Opracowana w 2008 r.	Opracowany na lata 2023 - 2026
4.	Nowy Tomyśl	Zaktualizowana w 2024 r.	Opracowany na lata 2020 - 2023
5.	Opalenica	Opracowana w 2013 r.	Opracowany na lata 2008 – 2011
6.	Zbąszyń	Opracowana w 2018 r.	Opracowany na lata 2018 - 2021

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Opr. własne na podstawie informacji z gmin.

Wszystkie gminy na terenie powiatu nowotomyskiego mają opracowane Gminne Ewidencje Zabytków. Tylko jedna z gmin – Miedzichowo posiada aktualny Gminny Program Opieki nad Zabytkami.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

Diagnoza oraz ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu nowotomyskiego została wykonana na podstawie:

- wizji terenowej,
- analizy dokumentów strategicznych Powiatu oraz Gmin,
- publikacji książkowych i wydań broszurowych dotyczących regionu,
- informacji o inwestycjach zrealizowanych na terenie powiatu oraz projektów do realizacji w najbliższych latach.

Analiza szans i zagrożeń wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego została przedstawiona poniżej.

Mocne strony:

- zróżnicowany i bogaty zasób dziedzictwa kulturowego powiatu,
- cenne zabytki architektury i sztuki,
- bardzo korzystna drogowa dostępność komunikacyjna (autostrada A2, droga krajowa nr 92, bliskość Poznania - miasta wojewódzkiego),
- walory przyrodnicze powiatu i liczne obszary ochronione (obszary Natura 2000, obszary chronionego krajobrazu, rezerваты i pomniki przyrody),
- zwiększająca się świadomość ważności zasobów dziedzictwa kulturowego w promocji regionu,
- duża ilość zespołów dworsko parkowych,
- unikatowe muzea działające na terenie powiatu,
- możliwości rozwojowe wsi w oparciu walory zabytkowe, rolnictwo i agroturystykę,
- efektywne działania samorządu powiatowego pełniące funkcję Mecenatu nad kulturą oraz w trosce o rozwój kulturowo - intelektualny mieszkańców powiatu,
- tradycje wikliniarskie,

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- unikatowa zabudowa olęderska.

Słabe strony:

- małe szanse otrzymania pomocy finansowej ze środków publicznych przez właścicieli prywatnych na utrzymanie zabytków,
- niewystarczające zainwestowanie środków (w tym unijnych i państwowych) w działania na rzecz poprawy stanu dziedzictwa kulturowego,
- problemy związane z zachowaniem, adaptacją i utrzymaniem zabudowy folwarcznej

Szanse:

- fundusze Unii Europejskiej na poprawę zabytków i ich ochronę,
- wzrost roli zabytku jako obiektu turystycznego,
- rosnąca wiedza i świadomość władz lokalnych o wartości dziedzictwa kulturowego,

Zagrożenia:

- niewykorzystanie potencjału regionu,
- nadmierna komercjalizacja zabytków, która oddala je od społeczeństwa lokalnego,
- niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną,
- niedostateczne zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami,
- niedostatecznie rozwinięta edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego,
- presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych,
- brak powszechnego zrozumienia potencjału społeczno-ekonomicznego dziedzictwa kulturowego,
- klęski żywiołowe.

7. Założenia programowe**7.1. Priorytety i kierunki działań powiatowego programu opieki****Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:**

Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Kierunek 2: Podejmowanie działań związanych z opieką nad zabytkami.

Kierunek 3: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu nowotomyskiego:

Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu

Kierunek 2: Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu

7.1.1. Działania powiatowego programu opieki nad zabytkami

W poniższej tabeli przedstawiono przewidziane do realizacji działania w ramach wyznaczonych priorytetów.

Tabela 6. Działania do realizacji w ramach Programu Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028.

Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Monitoring realizacji działań
Kierunek 1: Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie	Przyjęcie przez Radę Powiatu Programu Ochrony nad Zabytkami powiatu nowotomyskiego oraz okresowe monitorowanie jego realizacji	2025-2028	Liczba raportów monitoringowych [szt.]

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Kierunek 2: Podejmowanie działań związanych z opieką nad zabytkami	Podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Starostwa Powiatowego, zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez ich udział w odpowiednich szkoleniach	2025-2028	Liczba przeprowadzonych szkoleń [szt.]
	Znakowanie zabytków na podstawie art.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	2025-2028	Liczba oznakowanych zabytków [szt.]
	Bieżące prace konserwacyjne i pielęgnacyjne w parku i pałacu w Trzciance.	2025-2028	Liczba przeprowadzonych działań [szt.]
Kierunek 3: Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu	Wyrażanie swojej opinii w ustalaniu planów miejscowych poszczególnych gmin wchodzących w skład powiatu	2025-2028	Liczba wydanych opinii [szt.]
	Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i	2025-2028	Liczba aktualizacji [szt.]

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.	sytuacji kryzysowych		
Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców			
Kierunek działań	Działania	Termin realizacji	Monitoring realizacji działań
Kierunek 1: Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu	Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu, a także o jego walorach turystycznych na stronie internetowej powiatu oraz w innych dostępnych środkach masowego przekazu.	2025-2028	Liczba publikacji dotyczących wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu [szt.]
	Wydawanie materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie oraz wspieranie wydawania niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (katalogów, przewodników, albumów, kalendarzy) i innych wydawnictw prezentujących środowisko kulturowe powiatu.	2025-2028	Liczba wydanych materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie [szt.]

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Kierunek 2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu.	Organizacja imprez z zakresu kultury propagujących historię i tradycję o charakterze ponadgminnym oraz upowszechnianie kultury w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.	2025-2028	Liczba zorganizowanych imprez [szt.]
	Rozwijanie działalności edukacyjnej poprzez współdziałanie z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami, popularyzującej ochronę zabytków	2025-2028	Liczba działań edukacyjnych [szt.]

Źródło: Opracowanie własne.

8. Instrumentarium realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zadania określone w *Programie Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028* będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- 1) prawnych - wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, budowę parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do wojewódzkiego rejestru lub włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- 2) finansowych - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

zabytków; korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;

- 3) koordynacji - obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa, powiatu i gminy, współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- 4) społecznych - obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- 5) kontrolnych - oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym powiatu, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji POnZ oraz aktualizacja POnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania; monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego; prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji POnZ; aktualizacja bazy zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028 po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Powiatu, w celu przyjęcia go Uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Starosta będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Powiatu.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji programu, uwzględniająca:

- 1) ilość wykonanych zadań przyjętych do realizacji;
- 2) efektywność wykonania zadań;
- 3) wartość finansową zrealizowanych zadań;
- 4) zakres współpracy z osobami i jednostkami odpowiedzialnymi za zabytki.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady, które zawiera Rozdział 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292). Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane, m.in. z następujących źródeł:

- 1) z budżetu powiatu finansowanie odbywa się w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 z poz. 1292);
- 2) z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292);
- 3) z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292);
- 4) z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292) w oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy;
- 5) z dotacji unijnych;
- 6) od fundacji;
- 7) od osób fizycznych, prawnych, kościelnych.

10.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie,
z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”.

Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robot jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatowy powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest powiat nowotomyski,
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze powiatu nowotomyskiego.

Dotacje udzielone w ostatnich latach na terenie powiatu nowotomyskiego na podstawie uchwały nr XXXI/295/2021 Rady Powiatu Nowotomyskiego z dnia 27 października 2021 r. przedstawiono w Tabeli nr 1.

Program Opieki Nad Zabytkami Powiatu Nowotomyskiego na lata 2025-2028

Spis tabel

TABELA 1. DOTACJE UDZIELONE W OSTATNICH LATACH NA TERENIE POWIATU NOWOTOMYSKIEGO NA PODSTAWIE UCHWAŁY NR XXX1/295/2021 RADY POWIATU NOWOTOMYSKIEGO Z DNIA 27 PAŹDZIERNIKA 2021 R.....	12
TABELA 2. WYKAZ ZABYTEKÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NA TERENIE POWIATU NOWOTOMYSKIEGO.....	58
TABELA 3. WYKAZ ZABYTEKÓW RUCHOMYCH NA TERENIE POWIATU NOWOTOMYSKIEGO.....	78
TABELA 4. WYKAZ ZABYTEKÓW ARCHEOLOGICZNYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTEKÓW NA TERENIE POWIATU NOWOTOMYSKIEGO.....	83
TABELA 5. STAN OPRACOWANYCH GMINNYCH EWIDENCJI ZABYTEKÓW ORAZ GMINNYCH PROGRAMÓW OPIEKI NAD ZABYTEKAMI NA TERENIE POWIATU NOWOTOMYSKIEGO.....	91
Tabela 6. DZIAŁANIA DO REALIZACJI W RAMACH PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI POWIATU NOWOTOMYSKIEGO NA LATA 2025-2028	94

Spis rysunków

<i>RYSUNEK 1. PODZIAŁ POWIATU NOWOTOMYSKIEGO NA JEDNOSTKI GMINNE.....</i>	<i>24</i>
<i>RYSUNEK 2. SIEĆ KOMUNIKACYJNA NA TERENIE POWIATU NOWOTOMYSKIEGO.....</i>	<i>25</i>